

**Ya:suwa: Eneno: Yo:nbo:wo:
Fanda Widabikiyo:,
Kalaba To
We A:na Sa:sa:lo:
Asuluma:no: towo: we**

Bugo: we Yo:n e sa:sa:lo:. O:g ho:len a:namio:, Keliso kaluka:isaleyo: hida:yo: nagalo: alan diab ko:lo:, Yo:n eyo: ili tilidabuwo: halaido: doma:ki, to we a:na sa:sa:lo:. A:la:ta:ga: Gode eyo: kelego: tif amilo: fa:la:doma:no: a:no: Yo:nbo: wido: ko:lo:, Yo:n eyo: Keliso kaluka:isalemo:wo: fanda widakiyo:, bugo: we a:na sa:sa:lo:. Ya:su Keliso e ili misa: alandeyo: e ko:lo:, iliyo: e amio: mada halale tilidabuma:ki sa:sa:lo:.

Bugo: amilo: sa:sa:lo: wema:yo:, Keliso kaluka:isaleyo: halale alitaki, hida:yo: alan fa:la:dowab amio: iyo: tininima:ki sa:sa:lo:. Bugo: wema:lo: bale sio: modo: ko:li ko:lilo: da:fe sio: a:no:, tif amilo: fa:la:doma:nigab a:no: ko:lo: sa:sa:lo:.

Bugo: wema:lo: to alande ko:lo: sio:wo: we. Ya:su Kelisowo: alandeyo: e ko:lo:, halaido: elo:ma:yo: Gode o:lia:lo: gisdo: diab kalu a:no: tambo sana to:loma:ib. Ya:su Keliso E nanogo: dia:i ha:na:la:ga: ditandalab amio:, Gode eyo: kaluka:isale Ya:su amilo: halale dowai ha:na:la:ga:lo: tilidabuwo: mo:ta:tab o:mo:wo: mewa:lo: dimia:ib. Kaluka:isale i a:no: Gode o:lia: dowaliki, iyo: nagalo:wo: mo:ba:daki nafale mesa:ib. Mo:wo: Gode eyo: kelego:wo: tambo ho:gi nafale a:ta:fa:ib.

¹ Kalaba to we wo: no: le delen ko: lo:, tif amilo: fa: la: doma: nigab a: no: Ya: su Keliso eyo: ene nanogdo: dian kalumo: walama: ki, Gode eyo: emo: wido:. A: la: ta: ga: to a: no: walama: kiyo: Ya: su eyo: ma: mul kalu nowo: ene nanogdo: dian kalu Yo: nbo: walama: ki iliga: fo:. ² Yo: n elo: ho: le ba: ba: a: no: tambo hendeleka: a: la: liki widakiyo:, Godeya: to o: lia: Ya: su Kelisowa: lo: to wido: o: lia: a: no: ko: lo: sio:. ³ Kelego: welo: fa: la: doma: no: ho: len a: no: ko: na: ma dowo: ko: lo:, kaluka: isale abeyo: dinali sio: to sa: sa: lo: welo: agelakilo: kudu ha: nab a: no: Gode eyo: iyo: nafale mesea: ki ta: fa: ib.

⁴⁻⁵ Ne Yo: n ko: lo:, niyo: to we A: sia us amilo: sa: s dom a: la: fo: a: lab o: mo: wo: sa: sa: liga: felo:.

Gode e tamin amio: elen. O: go: lo: e mela: no: a: lab, a: la: ta: ga: tif amio: e mia: ib. Ene kanulan man o: lia: ha: sa downan man o: lia: yo: gio: dima: ki dulugu so: lo: l. A: la: ta: ga: Ya: su o: lia: mama nafa dom a: la: fo: o: lia: ma: kanulan man o: lia: ha: sa downan man a: no: lia: yo: gio: dima: ki dulugu so: lo: l. Ya: su Kelisowo: e Godeya: to hendelelo: sa: lano: e. Sowa: sa: ga: lo: a: ma: la: lo: dasilan a: no: Ya: su e ko: le dimido:. A: la: ta: ga: henfelo: wenamilo: misa: alan dosdo: a: labdo: bo: fo: lab alandeyo: Ya: su e.

Ya: su eyo: kaluka: isale nimo: wo: ha: fo: disa: laki, e sowakilo: ho: bo: ko: lo: tulo: a: ma: yo: nili mogago: wo: hala: sa: ga: ga: li mesea: ki ta: fo:.

⁶ A: la: ta: ga: eyo: nio: so: lo: imilise ta: ta: ga: yo:, nio: ene bobalo: so: mea: sen kalu dowaki, Iya Godeya:

1:1: Kala 22.6   **1:3:** Kala 22.7,10   **1:4-5:** Kis 3.14-15, Kala 3.1, 4.5   **1:4-5:** Song 89.27, Kolo 1.18   **1:6:** 1Bid 2.9, Kala 5.10, 20.6

nanog dimidama:ki ta:fo:. Ya:su Kelisowa: ene halaido: o:lia: ene ho:len fo:fo:lesodo: o:lia: a:na dowaki, e ko:ngo: mela:no: mela:no: mela:ib. Hendele o:m.

⁷Dabuma. Ya:su e kola: wa:l amilo: yab a:no:, kaluka:isaleyo: tambo ini siya:yo: ba:ba:ib. A:la:ta:ga:, elo: so:no: kalu i a:ma:yo:lo: ba:ba:ib. Henfelo: kaluka:isaleyo: tambo Ya:su e ba:dakiyo: ya:foloma:ib.

A:la:bo: hendele fa:la:doma:ib. Hendele o:m.

⁸Gode Alan eyo: a:la:sio:, “Tamindeyo: ne, a:la:ta:ga: tifo: ne. Ne tamin amio: elen, o:go:lo: mela:no: o:lo:l, a:la:ta:ga: tif amio: ne mia:no:. No:no:n ne amio: halaido:leyo: mada alan ko:lo:lab.”

Yo:n eyo: Ya:suwo: ho:le ba:ba:

⁹Ne Yo:n, gi gaowo: ne. Nio: Ya:suwa: ha:ga dowaki, hida:yo:wo: dia:li ha:na:la:ga: halale kagayo:l. Ne Godeya: towo: widaki a:la:ta:ga: Ya:su amio: tilidabuka: a:la:li wida:len amio:, ne ta:lia:sa:ga: ho:na:lo: hegefa: hen Batamos a:na to:loma:ni mio: ko:lo: so:l. ¹⁰Ho:len dom a:namio:, Godeya: Mamayo: ne amio: dowabikiyo:, ni fa:s amio: towo: halale sa:lakiyo:, belo so:no: o:ngo: ko:lo: dabu. ¹¹A:na sa:lakiyo: a:la:sio:, “Gilo: ba:dab a:no: mo:fo:s amio: sa:sa:la:sa:ga:, sa:s dom a:la:fo: a:na iliga:foma. A:fesa:smo:, Semenamo:, Begamumo:, Taiatailamo:, Sadismo:, Filado:fiamo:, a:la:ta:ga: Laodisiamo: a:ma:no: sa:sa:lima.”

1:7: Dan 7.13, Sek 12.10, Madi 24.30, Yo:n 19.34-37, 1Tes 4.17

1:8: Kala 21.6, 22.13

12-13 To a:no: sa:labi, ne nodola:sa:ga: nemo:lo: tolo: sa:lab a:namida: ba:ba: amio:, nafa dom a:la:fo: go:l amilo: dimido: a:no: ko:lo: elena ba:ba:. Nafa dom a:la:fo: us a:namio: kalule o:ngo: ka-gafo:labi ba:ba:. E helebeso:g samboka tigili sa:ga:la:sa:ga:, wa:l amio: bul go:l amilo: dimido: a:no: ko:lo: kafo:labi ba:ba:. ¹⁴ Ene misa: o:lia: misa: fo:no: mada kol ho:lo: o:ngo:, a:la:ta:ga: si elo:wo: de wa:sowayo: o:ngo: ko:lo: ba:ba:. ¹⁵ Gib elo:wo: mada malilo: fo:fo:lesodo:, go:fo: ki ko:lo: de amilo: so:da:sa:ga:lo: malilo: ta:fo: o:ngo: ba:ba:. A:la:ta:ga: to elo: tola:yo:, ho:nsa gu amilo: fodo: o:ngo: dabu. ¹⁶ Ene dagi ililib amio: tamin dom a:la:fo: ko:lo: ta:li dofo:labi ba:ba:. A:la:ta:ga: ene mego:f amio: helebesi sambo nodowo:lo: miya:b, nodowo:lo: miya:b o:ngo: ko:lo: handalowabiki ba:ba:. A:la:ta:ga: e wo:lokan a:no: fo:fo:lesodaki, of yan o:ngo: ba:ba:.

¹⁷ Niyo: e ba:da:sa:ga:yo:, e gido:fo:lo:wa sulufo: tindaki, sowo: kalu o:ngo: dowabiyo:, eyo: ene dagi ililibo: ni wa:la dia:fo:liki a:la:sio:, “Ge tag-ila:so:bo. Tamindeyo: ne, a:la:ta:ga: tifo:lo: ne. ¹⁸ Ne ko:ngo: ka mela:no:wo: ne. Ne sowa:sa:ga: a:ma:la: a:dasilia:ga: mela:no: mela:no: ko:ngo: so:l. Dane ane hen a:no: ni bo:fo:lo:l, a:la:ta:ga: sowo:lo: dasima:kilo: mela:no:lo: a:dimia:no: ha-laido:wo: ne.

¹⁹ “A:la:ma:ika:ya, o:gdo: gilo: ba:dab a:no: sa:sa:laki, o:gdo: fa:la:dowab o:lia: tif amilo: fa:la:doma:ib a:no:lia:yo: giyo: sa:sa:lima. ²⁰ Ni

---

1:12-13: Dan 7.13, 10.5   **1:14:** Ese 43.2, Dan 7.9, 10.6, Kala 2.18, 19.12   **1:16:** Hibu 4.12, Kala 2.12, 19.15   **1:17:** Ais 44.6, 48.12, Kala 2.8, 22.13

dagi ililib amilo: tamin dom a:la:fo: ba:ba: a:no:lia:, nafa dom a:la:fo: go:l amilo: dimido: ba:ba: a:no:lia:yo:, to wo:no:lelo: delen a:ma: ha:go: we. Tamin dom a:la:fo: a:ma: ha:go: we. Sa:s dom a:la:fo: o:lo: bo:fo:lowan ma:mula: kalu dom a:la:fo: a:no: ko:lo: da:feaki sio:. Nafa dom a:la:fo: a:no:, sa:s dom a:la:fo: a:no: ko:lo: da:feaki sio:.”

2

A:fesa:sbo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

¹ “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga: A:fesa:s sa:s amilo: ma:mul kalu sab emo: iliga:foma.

Niyo: tamin dom a:la:fo:wo: dagi ililiba ta:li siliki, nafa dom a:la:fo: go:l amilo: dimido: da:lab us a:na sia:seno: ne ko:lo:, niyo: to we gemo: saga:to:l. ² Niyo: man gililo: dimida:seno: a:la:ta:ga: nanog halaido: gililo: dimida:seno:lo:, a:la:ta:ga: hida:yo:lo: diab amilo: mo:gigili ka-gayakilo: man gililo: dimidan a:no:lo:, niyo: asulo:. Gio: mogago: kaluwo: gola ba:da:sa:ga: fogo: mo:dimia:sen. Kalu nolo: ‘Ya:suwa:lo: iliga:felo: kalu nowo: ne’ a:la:do: dikili sa:lab a:no: gio: alobana ba:da:sa:ga:, iyo: hendelema a:la:bo: gio: fanda ba:ba:. ³ Gio: ni wiyo: nafa doma:kiyo:, hida:yo:lo: diab amio: mo:gigili ka-gayaki, halaido: dowa:sen. A:la:ta:ga: gio: ne mo:gola ba:daki, halale kudu ha:nakiyo:, tilid-abuwo: mo:ta:fo:gane. A:la:do: dimido: a:no: niyo: asulo:.

⁴ Ko:sega gimo:lo: a:sa:ma:no: da:labo: we. Gio: ho:gi tilida:dakiyo:, ne mada alan asulale,

ko:sega o:go: gililo: ha:fo: disa:lan man a:no: tiane ko:lo:lab. ⁵ Gio: tamin amilo: elen a:no: a:ma:la: a:asuluma. Gio: nodola:sa:ga:, tamin amilo: gi elen o:leau dowa:bi. Gio: mo:nodolalega, ne gelo:wa ya:sa:ga: nafa ge amilo: da:lab a:no: a:ma:la: dila:ma:no:.

⁶ Ko:sega man nafa gilo: dimida:seno: we. Nikolasdo kudu ha:nab kaluwa:lo: man dimidab a:no: gio: mada mo:bea:sen. Man a:no: nelo: mada mo:beo:l.

⁷ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio: Mamaya:lo: sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa dabuma. Kalu abeyo: e da:feab amio: bubai ha:na:la:ga: tinialega, niyo: e mela:no:lo: dimia:sen i, Hebenelo: Godeya: ene egelo: amilo: i fo a:lab a:no: emo: tula:sa:ga: maiya:ki ta:fa:no:.”

Semenamo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

⁸ “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga: Semena sa:s amilo: ma:mul kalu sab emo: iliga:foma.

Tamindeyo: ne, a:la:ta:ga: tifo: ne. Ne sowa:sa:ga: a:dasila:sa:ga:lo: mela:no:lo: a:labo: ne ko:lo:, niyo: to we gemo: saga:to:l. ⁹ Niyo: gi hida:yo: dia:lab a:no:, kelego:lo:ma dowab a:no:lo: ne asulo:. Ko:sega Ya:suwa: wi amio: ge mada wilo: ko:lo: a:lab. Kalu nolba:lo: gimo:lo: sada:da:likilo: sia:lab a:no: ne asulo:. Kalu a:no: ‘ne Yu kalu’ a:la:sa:la:lab* ko:sega iyo: Yu kaluma, iyo: Sa:da:na:ya: e so:lo:wo: o:m. ¹⁰ Gio: odo: siakilo: hida:yo: dia:nigab

---

2:5: Kala 3.3   **2:7:** Mo:mo: 2.9, Kala 22.2,19   **2:9:** 2Kol 11.14-15, Kala 3.9   * **2:9:** “Ne Yu kalu” a:la:do: sa:lab a:ma: ha:go: we, “ne Godeya:no: kalu.”   **2:10:** 2Tim 4.8, Ya:m 1.12

a:no: kele asulakiyo: tagila:so:bo. Gi da:feakiyo:, dibolo aya to:loma:ki, Sa:da:na: eyo: kalu nolo: ta:fa:ib ko:lo:, gio: a:na silikiyo: ho:lono: do:la:fo: a:namio: hida:yo: diaki mesa:ib. Gili tilid-abuwo: halale kagafo:liki, tilidabu a:na iliki soma:no: a:la:asulalega, tilidabu a:naka halale o:kagafomelea. A:la:galikiyo: niyo: ge ko:ngo: mela:no:wo: dimia:no:.

¹¹ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio:, Mamaya:lo: sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa dabuma. Kalu abeyo: e bubo:wo: tiniab a:no: soma:no: andeb a:ma:yo: e mo:mogaima:ib.”

Begamumo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

¹² “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga:, Begamum sa:s amilo: ma:mul kalu sab emo: iliga:foma.

Helebesi sambo nodowo:lo: miya:b, nodowo:lo: miya:b a:lo: a:no: ni ta:li so:l ko:lo:, niyo: to we gemo: saga:to:l. ¹³ Niyo: hen gelo: sab a:no: asulo:. Amisa:n a:no: Sa:da:na: eyo: halaido: bo:fo:lab. Ko:sega gio: ni wi amio: tilida:da:sa:ga:, halale ta:li dofo:liki kagafo:lab. Sa:da:na: elo: bo:fo:lab hen a:namio:, tamin amio: Antibaso: nili mando: wida:sen e ta:lia:sa:ga:, amisa:n gilo: a:na sana sowabikiyo:, giliyo: ne mo:gola ba:daki kudu ha:na:len.

¹⁴ Ko:sega gimo:lo: to nol a:sa:ma:no: da:labo: we. Gio: nolo: Balam elo: wido: a:no: ko:lo: kudu ha:na:lab. Mo:luwo: Balam eyo: asulo:wo: Balagmo: dimiabiki, Balag eyo: Isolael kaluka:isaleyoy: man mogago: dimidama:kiyo:

sendeyo: ko:lo:, iyo: madali godemo:lo: ma:no:
 boba dimia:lab a:no: mo:no: a:la:ta:ga: uwo:
 dian man a:no:lo: dimido:. ¹⁵ A:la:ta:ga: gio:
 nolo: Nikolasa:lo: wido: a:no: tilida:da:sa:ga:
 halale ta:li dofo:lab. ¹⁶ A:la:fo:ko:lo: gili
 asulo:wo: nodoma. Gio: a:la:bo: mo:galega, ne
 gilo: amio: mo:amalela: a:naka ya:ga:, gi o:lia:
 ka bubakiyo:, ni mego:f amilo: handalowab
 helebesi sambo wema: babuma:no:. Helebe
 a:ma: ha:go: Godeya: ene towo: ko:lo: sio:.

¹⁷ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio:,
 Mamaya:lo: sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa
 dabuma. Kalu abeyo: e bubo:wo: tiniab
 a:no:, niyo: Godeya: ma:no: wo:no:lelo: da:lab
 a:no: emo: dimia:no:† A:la:ta:ga: niyo: kalu
 o:mo:wo: u ho:lo: amilo: wi ho:gilo: sa:sa:lo:
 a:no: dimia:no:. Kalu nolo: wi sa:sa:lo: a:no:
 mo:asuluma:ib. Kalu u a:no:lo: diab a:ma: ene
 asuluma:ib.”

Taiatailamo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

¹⁸ “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga: Taiataila sa:s amilo:
 ma:mul kalu sab emo: iliga:foma.

Godeya: ene So:wayo: ne ko:lo:, ni siyo: de
 wa:sowa alan o:ngo: a:la:ta:ga: ni gido:fo:wo:
 mada malilo: fo:fo:lesodo:, go:fo: ki ko:lo: de
 amilo: so:da:sa:ga:lo:, malilo: ta:fo: o:ngo:. Niyo:
 to we gemo: saga:to:l. ¹⁹ Man gililo: dimida:sen
 a:no:lo:, gili ha:fo: disa:lan man a:no:lo:, gili

2:17: Kis 16.4,14-15,33-34, Ais 62.2, Yo:n 6.48-50 † **2:17:**
 Ma:n a:la:do: sa:lab a:no:, tamin amilo: Isolael kaluka:isalelo:
 kalaleli hena ha:nakilo: mo:no: a:no: ko:lo: sio:. A:la:ta:ga: tif amio:
 tilidabu kaluka:isaleyo: hida:yo:lo: dowab amio:, Gode eyo: wa:ka
 asuwa:fa:ib. **2:18:** Kala 1.14-15

tilidabuwo:lo:, gililo: nol asuwa:takilo: dimi-
dan man a:no:lo:, a:la:ta:ga: hida:yo:lo: diab
amilo: mo:gigili kagayakilo: man gililo: dimidan
a:no: tambo ne asulo:. Tamin amio: gio: man
nafa dimido: ko:lo:, o:go: gio: man nafale nolo:
a:dimida:lab.

²⁰ Ko:sega gimo:lo: to nol a:sa:ma:no: da:labo:
we. Ga nowo: Ya:sa:ba:l gegele ege dofo:liki,
e hamana a:la:bo: giliyo: mo:sa:lab. Eyo: ne
dinali sa:lan gaka: a:la:liki sio:. Ko:sega no:no:n
nanogdo: dian kaluka:isaleyo: eyo: dikili sa:la
widakiyo:, iyo: madali godemo:lo: ma:no: boba
dimia:lab a:no: maiya:ki, a:la:ta:ga: uwo:wo:
a:na dima:ki wido:. ²¹ Niyo: elo: uwo: dian man
a:no: foga:le sama:ki fogo: dimi, ko:sega eyo:
mada mo:ta:fa:no: a:la:liki mo:beab. ²² A:la:gab
ko:lo: niyo: walaf mogago:wo: ga emo:wo:
dimia:no:. A:la:ta:ga: e o:lia:lo: uwo: dia:len
kaluka:isale a:no: mo:nodolaki mo:ta:talega, i
a:no: niyo: falasila:ma:no: ko:lo: nagalo:wo: alan
ba:ba:ib. ²³ Niyo: kaluka:isale elo: kudu ha:nab
a:no: soma:ki yasala:ma:no:. Kaluka:isaleya:
asulo:wo: ba:da:sa:ga:lo: aloba:dano: ne ko:lo:,
go:no:ndo: man dimido: aumbo:, niyo: wa:lo:
ko:ngo: dimia:no:. Sa:s kaluka:isale iliyo:
a:la:asuluma:ib. ²⁴ O:go: kaluka:isale nol
ko:lo: Taiataila a:namilo: sab gimo:wo:lo:
a:la:so:lo:l. Giliyo: man ga elo: wido: a:no:
mo:kudu ha:naki, Sa:da:na:ya:lo: to wo:no:le
sa:lab man a:no: gio: mo:asululi ko:lo:, ele
difa: nowo: a:kudu hamana:kiyo: gimo:wo:

2:20: 1Kin 16.31, 2Kin 9.22   **2:23:** Song 7.9, Jer 17.10, Kala
20.12-13

mo:sa:ma:no:. ²⁵ Ko:sega o:g wena a:la:ta:ga:
ho:len nelo: mia:no: a:namio:, gimo:lo: wido:
a:no: tilida:da:sa:ga: halale ta:li dofo:lubi.

²⁶ Kalu abeyo: e bubo:wo: tinia:sa:ga: nilo:
asulab aundo: dimida:i aneyo: elema:no:
ho:lendo: a:na fa:la:dowalega, niyo: kalu
emo:wo: halaido: dimiakiyo: henfelo:
kaluka:isale nolo: emo: bo:fo:melea:ki ta:fa:no:.

²⁷ ‘Eyo: kaluka:isaleyo: mo:nofolaki halaido:le
bo:fo:likiyo:,
ma hen ko:lo: sanditab amilo: mula: ane
o:leau bo:fo:mela:ib.’

Dowa:lo: nolo: nemo: bo:fo:melea:kilo:
da:feyo: o:leaumbo:, kalu i o:mo:wo:lo:
da:fema:no:. ²⁸ A:la:ta:ga: niyo: tamin kea:fo
ho:idab amilo: Belemu gelan a:no:lo: emo:
dimia:no:‡ ²⁹ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio:
Mamaya:lo: sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa
dabuma.”

3

Sadismo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

¹ “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga:, Sadis sa:s amilo:
ma:mul kalu sab emo: iliga:foma.

Godeya: nanogdo: dia:sen mama dom
a:la:fo: a:no:lia:, tamin dom a:la:fo: a:no:lia:lo:
bo:fo:lowano: ne ko:lo:, niyo: to we gemo:
saga:to:l. Man gilo: dimida:seno: ne asulo:.

2:25: Kala 3.11   **2:26:** Song 2.8-9   **2:28:** Kala 22.16   ‡ **2:28:**
Tamin we ene wiyo: Benus, a:la:do: sio: a:no:, Kaluli towa:yo:
“Belemu” a:la:do: sa:lan o:m. Benus a:no: madali gode ililo:wo: o:m
ko:lo:, gode ilido: a:ma:yo: asuwa:taliki, ili tininima:no: a:la:do: tili
asula:seno: o:m.   **3:1:** Kala 1.4,16

Kaluka:isale nolba:yo: gio: mela:no:wo: o:lab
 a:la:asulab ko:sega, gio: sowo: o:ngo: ko:lo:lab.
² Dasima! Man nafa dimidan gilo:wo: mo:sowo:
 o:lab a:no: halale alifoma. Mo:wo: ni Godeya:
 siwa:l amio: nanog gilo: dimido: a:no: mo:ililo:
 ko:lo:lab, niyo: a:la:asulo:. ³ A:la:fo:ko:lo:
 tamin amilo: gilo: da:da:sa:ga:lo: tilidabu a:no:
 wa:ka a:asula:sa:ga:, kudu ha:naki asulo:wo:
 nodoma. Ko:sega gio: mo:iligi dasilalega,
 ne afalo: dian kalu wo:no:lelo: yan o:leau
 mia:no: ko:lo:, gelo: amilo: mia:no: ho:len
 a:no: gio: mo:asulufo:lana fa:la:doma:no:.
⁴ Sadis sa:s us a:namio: kaluka:isale nolba:yo:
 ene helebeso:go: mo:hene alifa: ko:lo: a:lab.
 Man ililo:wo: o:li ego: dowo: ko:lo:, iyo:
 helebeso:g ho:lo: a:no: sa:ga:lala:sa:ga:, ne o:lia:
 ha:na:mela:no:. ⁵ Kaluka:isale abeyo: bubo:
 a:no: tinialega, iyo:lo: helebeso:g ho:lo:, ililo:
 sa:ga:lo: o:ngo:ka sa:ga:lala:ma:ib. A:la:ta:ga:
 niyo: kalu a:ma: wi ko:lo: mela:no: bugo: amilo:
 sa:sa:lo: da:lab a:no: mo:halaki, ni do o:lia:
 ene ma:mula: kalu o:lia:mo:wo:, ‘kaluka:isale i
 we nelo: kudu ya:lano: weka:’ a:la:liki kalaba
 sa:ma:no:. ⁶ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio:
 Mamaya:lo: sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa
 dabuma.”

Filado:fiamo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

⁷ “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga: Filado:fia sa:s amilo:
 ma:mul kalu sab o:mo: iliga:foma.

3:3: Madi 24.43-44, 1Tes 5.2, Kala 2.5, 16.15   **3:4:** Yud 1.23

3:5: Kis 32.32-33, Madi 10.32, Luk 12.8   **3:7:** Ais 22.22

Malilo:wo: ne a:la:ta:ga: hendeleyo: ne ko:lo:,
 misa: kalu Da:ibida:lo: henfelo: bo:fo:len
 o:leaumbo:, niyo:lo: o:li bo:fo:mela:no:.
 Tog nilo: kolaetab a:no: kalu noma:yo:
 mo:uluduma:ib. Tog nilo: uludo: a:no:
 kalu noma:yo: mo:kolama:ib. Niyo: to we
 gemo: saga:to:l. ⁸ Man gilo: dimida:sen
 a:no: ne asulo:. Gio: wilo:ma kaluka:isale
 elen ko:sega, gio: to man nilo:wo: kudu
 ha:naki, ni wiyo: mo:gola ba:ba:. Bo:ba!
 Niyo: togo: gimo:wo: kolalita:ga: ta:fo: ko:lo:,
 noma:yo: mada mo:ka:ma:ib. ⁹ Kaluka:isale
 nolba:yo: ‘ne Yu kalu’ a:la:asula:liki sa:la:lab
 ko:sega, iyo: Yu kaluma.* Iyo: Sa:da:na:ya:
 e so:lo:wo: o:m ko:lo:, niyo: kaluka:isale i
 a:no: gili gido:fo:lo: a:na gulalu mesea:ki
 ta:fa:no:. A:la:galikiyo: niyo: gio: mada alan
 asulo:lo:b a:la:bo:, iliyo: a:na asuluma:ib. ¹⁰ Gio:
 nilo: to sio: aumbo: dinafa kudu ha:naki,
 hida:yo: dia:likiyo: halale kagaya:sen ko:lo:,
 henfelo: kaluka:isaleyo: tambo hida:yo:wo:
 alan fa:la:dowakilo: da:fema:nigab a:namio:,
 niyo: gio: asuwa:takiyo: tili doma:no:.

¹¹ Ne ko:na:ma mia:nigo:l. Gilo: tinialik-
 ilo: wa:l dia:no: a:no: noma:yo: afale asuli-
 abena:ki, gilo: tilidabu ko dinafa halale ta:li
 dofo:lubi. ¹² A:la:fo:ko:lo: kaluka:isale bubo:lo:
 tiniab a:no:, ni Godeya: a amilo: aiko: o:ngo:
 doma:ki ta:fa:no: ko:lo:, iyo: a a:no: mo:ta:fo:

3:8: 1Kol 16.9   **3:9:** Ais 45.14, 49.23, 60.14, Kala 2.9   * **3:9:**
 “Ne Yu kalu” a:la:do: sa:lab a:ma: ha:go: we, “ne Godeya:no: kalu.”
3:10: Luk 21.19, 2Tim 2.12   **3:12:** Ais 62.2, 65.15, Kala 14.1,
 21.2

ha:naki, Gode o:lia: mela:ib. Niyo: i amio: ni Godeya: wiyo: a:la:ta:ga:, ni Godeya: ene amisa:n wiyo:lo: ili do:mo:wa sa:sa:li alifa:no:. Amisa:n a:no: Godelo:wa Hebene a:la:ta:ga: tima:nigab ko:lo:, a:ma: wiyo: Ya:lusalem Ho:gi. A:la:ta:ga: ni wi ho:gi a:no:lo: ili do:mo: amio: sa:sa:li alifa:no:. ¹³ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio: Mamaya:lo: sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa dabuma.”

Laodisiamo:wo: mo:fo:so: iliga:fo:

¹⁴ “Mo:fo:s we sa:sa:la:sa:ga: Laodisia sa:s amilo: ma:mul kalu sab o:mo: iliga:foma.

To hendelelo: sa:lano: ne, a:la:ta:ga: Godeya: man digalo:lo: wida:seno: ne ko:lo:, niyo: to we gemo: saga:to:l. Henfelo: amilo: Godeya:lo: kelego: dimido: we tambo neya a:la:ta:ga: fa:la:dowo:. ¹⁵ Niyo: man gililo: dimida:seno: asulo:l. Gio: ofo:leyo: mo:alab a:la:ta:ga: hido:leyo:lo: mo:alab. Niyo: gio: tog imilig nowo: ko:lo: mada kudu hamana:ki asulab. ¹⁶ Ko:sega gio: a:la:bo: mo:dimidaki, us a:naka o:a:lab ko:lo:, niyo: gio: gola ba:ba:no:. ¹⁷ Gili sa:lakiyo:, ‘Ne kelego:wo: modo: ko:lo: o:li so:l. Ne kelego:wo: kelelowo:wo: aundo:ma’ a:la:asulab ko:sega, go:no:no: ge mo:dinafa fanda ba:dab. Hendele gi asulo:wo: hida:lia:ga:, wa:feyo: kalu, siyo: ko:n o:ngo: dowab. A:la:ta:ga: ge kelego:lo:ma, hagulabo o:ngo: ko:lo:lab. ¹⁸ A:la:fo:ko:lo: niyo: ge to we asulo:wo: dima:ki sa:ma:nigo:l. Ge wilo: doma:no: asulalega, nilo: go:l ko:lo:

so:da:sa:ga:lo: malilo: ta:fo: a:no: kililia:bi.
 A:la:ta:ga: ge hagulabo dowakilo: sendelowab
 a:no: ko:lo: go:luma:nikiyo:, helebeso:g ho:lo:
 nafa a:no: ge nelo:wa kililia:ni ya:bi. A:la:ta:ga:
 si ko:n ko wa:ka a:ba:ba:nikiyo:, si mulumulo:
 nilo: da:lab we kililia:bi. †

¹⁹ Kaluka:isale nelo: mada asulab a:no:
 niyo: towa:yo: halale sa:lakiyo: digala:sen.
 A:la:fo:ko:lo: go:no:na:ma:la: halaidakiyo:, man
 mogago: dimidano: ta:ta:ga:, asulo: gilo:wo:
 nodola:ma. ²⁰ Dabuma! Ne toga kagafo:liki,
 togo: godogodo a:la:lo:l. Kaluka:isale abeyo: to
 nilo:wo: da:da:ga: togo: kolalialega, ne elo:wa
 tina:ga:, e o:lia: siliki ma:no:wo: negele ma:no:.

²¹ Kaluka:isale bubo:lo: tiniab a:no:, ne misa:
 kalulo: mesa:no: fofodo: wa:la halaido: silik-
 ilo: bo:fo:lab a:namio:, i a:no:lo: ne o:lia: si-
 liki bo:fo:melea:ki ta:fa:no:. Ne tamin amio:
 bubo:wo: tinia:sa:ga: ha:na:ga:yo:, Dowa: ene
 misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:namio: ne
 e o:lia: siliki, halaido: bo:fo:len o:leaumbo:,
 kalu i a:no:lo: ne o:lia: siliki bo:fo:mela:no:.

²² Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio: Mamaya:lo:
 sa:sbo:lo: to sa:lab a:no: dinafa dabuma.”

4

Hebene amio: wabudaki dulugu sa:la:len

¹ A:ma: fa:s amio: ni milif doba:da:yo: tog
 Hebenelo: ha:nab a:no: kolaefo:lena ba:ba:.
 To nilo: tamin amilo: dabu a:no: wa:ka

† **3:18:** Kaluka:isale i we, henfelo: kelego:wo: modo: da:lab.
 Ko:sega kelego: a:ma:yo: iyo: mo:asuwa:fa:ib ko:lo:, Ya:sulo:wa
 yalega, hendele a:na asuwa:fa:ib. **3:19:** 1Kol 11.32, Hibu 12.6,
 Kala 2.5 **3:20:** Yo:n 14.23 **4:1:** Kala 1.1,10

sa:labi dabu. To a:no: belo so:no: o:ngo: dowakiyo: a:la:sio:, “Ge wena fa:la: mena. Niyo: gemo:wo: wema: fa:s amilo: fa:la:doma:nigabo: walama:nigo:l.” ² Wigibole a:naka Mamayo: neya iliki ba:ba: amio:, misa: kalulo: mesa:no: i fofodo: malilo: a:no: ba:da:ga:yo:, kalu nowo: a:na sena ba:ba:. ³ A:la:ta:ga: kalu a:namilo: sen a:no: fo:fo:lesodakiyo:, ho:lono: imo:lo: o:lia: genelo: o:lia: u yasba o:lia: konilian o:lia: o:ngo:ma:lo: fo:fo:lesodano: a:ngabi ba:ba:. Misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:no: sowa:silo: ko:lo: fo:fo:lesodo: a:ma: hegefa:ya ba:ba:. ⁴ A:la:ta:ga: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: anib a:namio:, fofodo: do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga: fa:la:da:in a:no: a:na hegefo:len. Ko:go:do: kalu do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga: fa:la:da:in a:no: helebeso:g ho:lo: sa:ga:lala:sa:ga:, ili misa: amio: misa: kaluwa:lo: sa:ga:lan go:l amilo: dimido: a:no:lo: sa:ga:la:sa:ga:, misa: kalulo: mesa:no: fofodo: wa:l a:na sen. ⁵ I fofodo:lo:wa wabelego: tili tandeki, gun bosolakiyo:, fowo: alan dowo:. Fofodo: a:ma: milif amio: asono: dom a:la:fo: do:ifa:labi ba:ba: a:no: mama nafa dom a:la:fo: a:no: ko:lo: da:feyo:. ⁶ A:la:ta:ga: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:ma: milif amio: kelego: nowo: ho:n mogan o:ngo: golo: ko:lo:, ma:feyo:lo:ma imilo: golofa:. Ho:n a:no: go:go:do: ka tigini ba:dan o:ngo: ba:ba:. Mela:no:lo: a:lab fa:la:da:ino: i fofodo: aniba kaga dosdofolab. Mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in a:no:, milif amio:lo:, fa:s amio:lo:, siyo: modo:

4:2: Ais 6.1   **4:3:** Ese 1.28   **4:4:** Kala 3.18   **4:5:** Ese 1.13, Sek 4.2, Kala 1.4, 8.5, 11.19, 16.18   **4:6:** Ese 1.5-10,22, 10.14

dowo:. ⁷ Mela:no:lo: a:lab agel a:no: no: laion
o:ngo: ko:lo: a:lab. A:la:ta:ga: mela:no:lo: a:lab
andeb a:no: kao de o:ngo: ko:lo: a:lab. A:la:ta:ga:
mela:no:lo: a:lab asol a:no: kalu wo:lokan o:ngo:
ko:lo: a:lab. A:la:ta:ga: mela:no:lo: a:lab fa:la:lamel
a:no: o:ba: usulage dalolia:ga:lo: ha:nan o:ngo:
ko:lo: a:lab. ⁸ Mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in a:ma:yo:
a:fulo: do:go:fela:fowo: tambo dowo:. A:la:ta:ga:
ili a:ful ha:g o:lia: do:mo: o:lia: amio:, siyo:
tambo dosdofoliki, ho:lenowo:lo:, nuluwo:lo:,
to sa:la:likiyo: mo:bululaki a:la:sio:,

“E Kalu Alan, Gode halaido:leyo: e ko:lo: a:lab.

E malilo:, malilo:, nafale.

Tamin amio: e elen ko:lo: o:go:lo: e mela:no: a:lab
a:la:ta:ga: tif amio: e mia:ib.”

⁹ Misa: kalulo: mesa:no: fofodo: amilo: kalu sab
a:no: mela:no: mela:no: ko:ngo: a:lab. A:la:ta:ga:
mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in a:ma:yo: emo:wo:
mada o:m a:la:sa:laki, ene wiyo: wabudaki, du-
lugu sa:la:sen. ¹⁰ Iliyo: a:la:dimida:lab amio:,
misa: kalulo: mesa:no: fofodo: wa:l amilo: sab
o:mo:wo: ko:go:do: kalu do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga:
fa:la:da:in i a:ma:yo: gulalu asitaki misa:fu fufu-
dakiyo:, wabulu sa:la:sen. Kalu a:no: e mela:no:
mela:no: a:lab. Iliyo: misa: kaluwa:lo: misa: amilo:
sa:ga:lan a:no: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: mil-
ifa dila:liki, dulugu sa:lakiyo: a:la:sio:,

¹¹ “Ni Gode Alan, ge wilo: kalu ko:lo:,
halaido:wo: ge amio: alan a:labiki,
gi wiyo: niliyo: duludaki, wabulu so:lo:l.

Henfelo: kelego: we tambo gi dimido:.

Gilo: asulab o:leau kudu ha:naki,
kelego: we tambo a:na fa:la:dowa:sa:ga:, o:go:
dowo: ko: ha:na:lab.”

5

Sibi inso:wa:yo: mo:fo:s sa:sa:lo:wo: di

¹ Misa: kalulo: mesa:no: fofodo: amilo: sab
a:ma: dagi ililib amio:, mo:fo:s sa:sa:lo: kambolo:
nowo: ta:lisabi ba:ba:. Mo:fo:s a:no: nodowo:lo:
sa:sa:la:b nodowo:lo: sa:sa:la:b a:lo: ko:lo:, i
mag dom a:la:fo:wa: oga:di alifa:. ² Ne a:na
ba:ba: amio:, ma:mul kalu halaido: a:ma:yo:
towo: halale sa:lakiyo: a:la:dabu ba:ba:, “Mo:fo:s
we fagela:sa:ga:, i maga:lo: oga:do: a:no:
ta:ga:ma:ibo:, Godeya: siwa:la amio: kalu abe
fagema:no: ililo:wa:le?” ³ A:la:liki dabu ba:ba:
ko:sega, Hebenelo: a:lab a:ma:yo:lo: henfelo:
wema:yo:lo:, hen ha:g amilo:ma:yo:lo:, kalu imili
noma:yo: mo:fo:s kambolo: a:no: fagela:sa:ga:lo:
agelema:no:wo: mada aundo:ma. ⁴ Mo:fo:s
kambolo: a:no: fagela:sa:ga:lo: agelema:no: kalu
ililo: imilig nowo: aundo:ma dowo: ko:lo:, ne
mada ya:la:lo:. ⁵ Ko:sega ko:go:do: kalu noma:yo:
nemo:wo: a:la:sio:, “Ge ya:la:lowa:so:bo. Bo:ba!
Kalu nowo: Yudaya: ene so:lo: amio:, Da:ibida:
eso:lo:wa a:la:ta:ga: fa:la:dowo: ko:lo: a:lab. Kalu
a:ma: ene halaido:wo: laiona:lo: o:ngo: dowaki, e
tinio: ko:lo:lab. Eyo: mo:fo:so: a:na fagela:sa:ga:,
i mag dom a:la:fo:wa:lo: oga:do: a:no: o:lika
ta:ga:ma:ib.”

⁶ A:la:tabiki niyo: Sibi inso: nowo:, tamin

amilo: sana sowo: o:ngo: ba:ba. E misa:
kalulo: mesa:no: fofodo: anib a:na kagayabiyo:,
mela:no:lo: a:lab fa:la:da:ino: a:la:ta:ga: ko:go:do:
kalu do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga: fa:la:da:in i a:ma:yo:
e hegea:folabi ba:ba. E amio: beso: dom
a:la:fo:, siyo:lo: dom a:la:fo: dowo:. Si dom
a:la:fo: ko:lo: bale sio: a:no:, Godeya: mama
dom a:la:fo: henfelo: we tambo amilo: iliga:felo:
a:no: ko:lo: sio:. ⁷ E ya:ga:yo:, misa: kalulo:
mesa:no: fofodo: amilo: sen a:ma: dagi ililib
amilo: mo:fo:s ta:lisen a:no: e di. ⁸ Sibi inso:wo:
mo:fo:s kambolo: a:no: dia:ga: kagayabikiyo:,
mela:no:lo: a:lab fa:la:da:ino: a:la:ta:ga: ko:go:do:
kalu do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga: fa:la:da:in a:no: e
milif doba:da: a:na gulalu asitaki misa:fu fu-
fudo:. I a:ma:yo: gida o:lia: go:l amilo: fafo sigo:
a:no:lia:yo: tambo ta:li dosdofoliki, fafo usamio:
mun nafalo: dowan kelego:wo: a:na da:lab. Mun
nafalo: dowan kelego: ko:lo: bale sio: a:no:, tilid-
abu kaluka:isale ililo: dulugu sa:la:sen a:no: ko:lo:
sio:. ⁹ A:la:ta:ga:yo: iliyo: gisalo: ho:gi nowo:
molakiyo: a:la:sio:,

“Ge mada ililo:le ko:lo:,

mo:fo:s kambolo: a:no: giyo: o:li dia:ga:
fagama:ib.

Mo:wo: kalu noma:yo: ge sana sowo: a:namio:,
henfelo: kaluka:isaleya:lo: nagalo: wa:l
dia:no: a:no: gi diaki iyo: Godeya:no:
kaluka:isale ta:fo:
Kaluka:isale i a:no:, henfelo: ko:li ko:lilo:
amilo: san o:lia:, to ko:li ko:lilo:lo: sa:lan

o:lia:, so:lo: mio: ko:li ko:lilo:wo: tambo a:na
a:la:ta:ga: mio:.

¹⁰ Giyo: kaluka:isale i a:no: bobalo: so:mea:sen
kalu doma:ki da:feyo: ko:lo:,

iyo: misa: dowaki Godeya: nanogo: dimi-
dama:ki ta:fo:.

A:la:ta:ga: iliyo: henfelo: kaluka:isaleyo: tambo
halaido: bo:fo:mela:ib.”

¹¹ Ne a:bo:do:l a:la:fo:wo: ma:mula: kalu modo:
a:ma: towo: dabu. Ma:mula: kalu, daoseno:
modo: modo:, agelema:no:wo: babale dowo:
a:no:, misa: kalulo: mesa:no: fofodo:lo:wa
hegea:fo:liki, mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in a:no:
a:la:ta:ga:, ko:go:do: do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga:
fa:la:da:in a:no:lo: ta:fo:liki, ma:mula: kalu modo:
a:ma: tambo hegefa: ¹² I a:ma:yo: hegea:fo:liki,
gisalo:wo: halale molakiyo: a:la:sio:

“Sibi inso: tamin amilo: sana sowo: a:no: wilo: di
ko:lo:,

e halaido:wo: alan a:lab.

E asulo:lo: di.

E kelego: tambolo: biso:.

Ami e halale kagaya:sen.

E kamolo: di ko:lo:

ene wiyo: duludaki,

wabulu sa:la:mela:no:.”

¹³ A:la:gabikiyo: Hebenelo: mela:no:lo: a:lab
a:ma:yo:, henfelo: amilo: a:lab a:ma:yo:lo:, hen
ha:g amilo: a:lab a:ma:yo:lo:, so:lu ho:n us-
amilo: a:lab a:ma:yo:lo:, iliyo: tambo gisalo:wo:
a:la:mo:labi dabu.

“Misa: kalulo: mesa:no: fofodo: amilo: sab o:lia:
sibi inso: o:lia:mo:wo:,

5:10: Kis 19.6, Ais 61.6, Kala 1.6, 20.6
12.22

5:11: Dan 7.10, Hibu

wabulu sa:laki, wiyo: dulugu sa:la:mela:no:
 A:la: a:no: malilo: nafale dowaki,
 halaido:wo: alan a:lab.
 Nio: ko:ngo: mela:no: dowakiyo:,
 a:no:ko: sa:la:mela:no:.”

¹⁴ Gisalo:wo: a:la: mo:la:la:ga:yo:, mela:no:lo: a:lab
 fa:la:da:in a:ma: sa:lakiyo:, “Mada hendele o:m.”
 A:la:ta:ga: ko:go:do: kalu i a:ma:yo: gulalu asitaki
 misa:fu fufudakiyo:, a:la:mo:wo: wabulu sio:.

6

*Mo:fo:s amilo: i maga:lo: oga:do: doma:la:fo:
 a:no: fagela:i ane*

¹ Sibi inso:wa:yo: mo:fo:s sa:sa:lo: kambolo:
 amilo: dom a:la:fo: oga:do: a:no: dia:sa:ga:,
 oga:do: wa:l amilo: a:no: fagelabi ba:ba:. Eyo:
 fagea:tabikiyo:, mela:no:lo: a:lab agel a:ma:yo:,
 towo: gun guwano: a:gaki halaido: sa:lakiyo:, “Ge
 wena mena.” ² Niyo: a:na bo:fo:len amio:, ne
 ho:s ho:lo:wo: a:na ba:ba:. Kalu ho:s wa:l amilo:
 sen a:ma:yo: da:ifa:yo: dagiya ta:li dofo:liki, misa:
 kaluwa:lo: misa: amilo: sa:ga:lano: emo:wo: dimi.
 E kamolo: di kalu ko:lo:, e bubo:wo: tininima:niki,
 e ho:s wa:la asita:ga: ha:na:ni ane.

³ A:la:ta:ga:yo: sibi inso:wa:yo: mo:fo:s kambolo:
 us amilo: andeb oga:do: a:no: fagelabiyo:,
 mela:no:lo: a:lab andeb a:ma: sa:lakiyo:, “Ge
 wena mena” ⁴ A:la:sa:labiki ho:s genelo:le nowo:
 a:na handalowo:. Kalu ho:s wa:la asita:ga:lo:
 yab o:mo:wo: halaido:wo: dimi. Henfelo:
 kaluka:isaleyo: ha:salo: mesa:no: man a:no:

a:ma:la: diaki, egelebo: bubakiyo: yasala:ma:ki, halaido:wo: e di. A:la:ta:ga: noma:yo: helebesi sambo alan nowo: emo: dimi ko:lo: ta:lisena ba:ba:.

⁵ A:la:ta:ga:yo: sibi inso:wa:yo: mo:fo:s kambolo: us amilo: asol oga:do: a:no: fagelabiyo:, mela:no:lo: a:lab asol a:ma: sa:lakiyo:, “Ge wena mena” A:la:sa:labiki ho:s heyo: nowo: a:na handalowo:. Kalu ho:s wa:la asita:ga:lo: yab a:ma:yo:, hida:yo:lo: da:fea:sa:ga:lo: aloba:dan kelego: a:no: e dagiya dia:mio:. ⁶ A:la:ta:ga: to nowo: mela:no: fa:la:da:indo: a:lab us a:na a:la:ta:ga: sahandalowakiyo: a:la:sio:, “Maiyo:wo: alan doma:nigab. Ho:len imilig amio: nanogo: halaido: dimida:sa:ga:yo:, nanog di a:no: ko:lo: kiliakiyo:, ma:n usda:su ko:lo: halo: mia:ib. A:la:ta:ga: ho:len imilig no amio: nanogo: halaido: dimida:sa:ga:yo:, nanogo: di a:no: ko:lo: kiliakiyo:, da:si tagu meab a:no: ko:lo: dia:ib. A:la:go:ko:lo: giliyo: o:lif amilo: wa ho:n a:no:lia: wain ho:n o:lia:yo: wala:so:bo.”

⁷ A:la:ta:ga:yo: sibi inso:wa:yo: mo:fo:s kambolo: us amilo: fa:la:lamel oga:do: a:no: fagelabiyo:, mela:no:lo: a:lab fa:la:lamel a:ma: sa:lakiyo:, “Ge wena mena.” ⁸ Niyo: no:no:n milifdo: wena ba:ba: amio: ho:s hona: misido: nowo: a:na handalowo:. Kalu ho:s wa:la asita:ga:lo: yab a:ma: wiyo: “Sowan.” A:la:ta:ga: “Dane Aneyo:” e fa:sa kudulia:ga: mio:. Gode eyo: Sowan o:lia: Dane Ane o:lia:mo:wo: halaido:wo: dimiaki, henfelo: kaluka:isaleyoy: tambo usamilo: fa:la:da:in agelo: a:namio:, heb otaleno: ka ta:taki, imilida:lo:wo:

sana soma:ki, halaido:wo: dimi. Kaluka:isale nolo: helebesi sambo a:ma: oma:ib. Nolo: ma:no: ma:no:wo: aundo:ma dowaki soma:ib. Nolo: walaf alan diaki soma:ib. A:la:ta:ga: nolo: henfelo: amilo: no: alan a:ma: yasala:ma:ib.

⁹⁻¹⁰ A:la:ta:ga:yo: sibi inso:wa:yo: mo:fo:s kambolo: us amilo: bi oga:do: a:no: fagelabiyo:, tilidabu kaluwa: mama nolo: Godemo: bobalo: so:mea:sen mu gulu anib a:na kegeabiki ba:ba: Kaluka:isale i a:ma:yo: ini tilidabu o:lia:, Godeya: to o:lia:yo: wida:lana sana sowo: ko:lo:, iliyo: ogolo ho:le sa:laki a:la:sio:, “Misa: Alan, ge hendele a:la:ta:ga: ge malilo: ko:lo:, giyo: henfelo: kaluka:isaleyo: aloba:da:sa:ga:yo:, nilo: yasala: a:no: wa:dema:no: ho:lenu: o:biba:s ko:lo: yasilima:nigaya?” ¹¹ A:la:dabu ba:dabiki, imo:wo: helebeso:g ho:lo: sambo a:no: dimita:ga:yo: a:la:sio:, “Gio: ha:lu o:bo:fo:lubi. Gegelelo: nanogdo: dia:sen kalu nolo:lo: yasala:la:ga:, agelo: a:no: ililitaliki, Gode eyo: a:na wa:dema:ib.”

¹² Ne a:na bo:fo:len amio: sibi inso:wa:yo: mo:fo:s kambolo: us amilo: do:go:fe oga:do: a:no: fagelabiyo:, hiniyo: alan tilabi ba:ba: A:la:gab amio: ofo: heyo: fa:la:dowaki, sololi fa:la:dowo:. A:la:ta:ga: eleyo:lo: genelo: ho:bo: o:ngo: fa:la:dowo:. ¹³ Tamin akin amilo: gego: a:no: dogaselia:ga:lo: henfelo: wenamilo: tindab a:no:, fufaya:lo: folab amilo: alona: fo:s ko:lo: tutufo: tindan o:leau go:. ¹⁴ Akino: kambololia:ga: kelege dowaki, hen misio: o:lia: hen ho:na:lo: hegefa: o:lia:yo: tambo gigililia:gane.

6:11: Kala 7.9,13, 19.14   **6:12:** Madi 24.29, Ilig 2.20, Kala 8.12, 11.13, 16.18   **6:13:** Ais 34.4   **6:14:** Kala 16.20

15 A:la:gabikiyo: henfelo: amilo: misa: kalu seno:lo:, wilo: kaluwo:lo:, da:la:di bo:fo:lowan misa: kaluwo:lo:, kalu kelego:wo: modo:lo: da:lab a:no:lo:, halaido: kaluwo:lo:, da:ibo: kaluwo:lo: a:la:ta:ga: kaluka:isale nolo:lo: tambo dalalelia:ga:, nolo: hen aluwa, nolo: misio: amilo: u ha:ga wo:no:le mesa:ni ane. 16 Iliyo: hen misio: o:lia: u o:lia:mo: ho:le sa:lakiyo: a:la:sio:, “Misa: kalulo: mesa:no: fofodo: amilo: sab o:lia: sibi inso: o:lia:ma:lo: gadio: a:no: nio: ba:dabena:kiyo:, nio: go:lu alitaki gio: nili wa:la tinda:ga: diga:dilema. 17 Mo:wo: a:la:ma:lo: gadiakilo: wa:dema:no: ho:lono: fa:la:dowab ko:lo: kaluka:isaleyo: tambo yasala:ma:ib.”

7

Godeya: kaluka:isaleyo: eno: a:la:liki da:feyo:

1 A:ma: fa:s amio:, ma:mula: kalu fa:la:da:in nowo:, kuan fa:la:da:in henfelo: amilo: a:na kagafo:lona ba:ba:. Iliyo: fufayo: fa:la:da:in henfelo: wilo: mia:no: a:no: ta:li dofo:labiki, henfelo: amio:lo:, so:lu ho:n amio:lo:, i amio:lo: fufayo: folakiyo: ba:labena:ki, fufayo: ta:li. 2 Henfelo: o:lia: so:lu ho:n o:lia:yo: mogagila:ma:kiyo:, ma:mula: kalu fa:la:da:in i o:mo:wo: halaido:wo: dimi. A:la:ta:ga: Gode mela:no:lo: a:lab eyo: kaluka:isaleyo: eno:le a:la:da:fema:no: ko:lo:, ma:mul kalu nowo: ofdo: yan doba:da: fa:la:dota:ga: yakiyo:, ele ba:ba:no: kelego: dia:fa:no: a:no: dia:yabiki ba:ba:. Eyo: ma:mula: kalu fa:la:da:in o:mo:wo: halale

ho:le sa:laki a:la:sio:, ³ “Niliyo: Godeya: eno:lo:b
 a:la:likilo: ele ba:ba:no: sa:sa:lo: a:no:, ene nanog
 dian kalu ili wo:lokan amio: semo: sa:sa:li alifa:
 amio:, henfelo:wo:lo:, so:lu ho:no:lo:, iyo:lo: o:se
 mogagila:so:bo.” ⁴ A:la:fo:ko:lo: Godeya: eno:
 a:la:likilo: da:feyo: agelo:wo: nelo: dabu ko:lo:,
 Isolael so:lo: ko:li ko:lilo: amilo: kaluka:isale a:no:
 ko:lo: agelo:wo: 144,000 dowo:.

⁵ Yudaya: e so:lo: amio: 12,000 kaluka:isale a:no:
 eno:le a:la:liki da:feyo:.

Lubena: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Gada: e so:lo: amio:lo: 12,000,

⁶ Asela: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Nabtaliya: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Manasaya: e so:lo: amio:lo: 12,000,

⁷ Simeona: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Libaiya: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Isakaya: e so:lo: amio:lo: 12,000,

⁸ Sebuluna: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Yosa:ba: e so:lo: amio:lo: 12,000,

Ba:nsamena: e so:lo: amio:lo: 12,000.

*Kaluka:isale mada modo:wo: Gode Alano: du-
 lugu sio:*

⁹ A:ma: fa:s amio:, kaluka:isaleyo: agelema:no:
 babale dowo: a:no: ko:lo: ba:ba:. Kaluka:isale
 kegeo: a:no:, hen ko:li ko:lilo: tambo amio:lo:,
 so:lo: tambo ko:li ko:lilo: mio: amio:lo:,
 kaluka:isale ko:li ko:lilo: tambo amio:lo:, to ko:li
 ko:lilo:lo: sa:lano: tambo amio:lo: kegea:sa:ga,
 misa: kalulo: mesa:no: fofodo: o:lia: sibi inso:
 o:lia:ma: milifa kagayabi ba:ba:. Kaluka:isale
 i a:no: helebeso:go: sambo ho:lo:wa: tigili

sa:ga:lela:sa:ga:, faselayo: ta:li dosdofoli:
 wagelo:. ¹⁰ Iliyo: halale ho:le sa:lakiyo:,
 “Nili Gode misa: kaluwa:lo: fofodo: amilo: sab
 o:lia;

ene Sibi Inso: o:lia:ma:yo:
 nio: hida:yo: sab amilo: gasiliyo: o:m.”

¹¹ Ma:mula: kalu iyo: misa: kalulo: mesa:no:
 fofodo: a:no: hegea:fo:liki, ko:go:do: kaluwo:lo:,
 mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in a:no:lo: usa ta:taki,
 iyo: tambo a:na elena ba:ba:. I a:no: tambo
 misa: kalulo: mesa:no: fofodo:lo: doba:da: gulalu
 asita:ga:, misa:yo: hena kudufoli:ki, Godeyo: wab-
 ulu sa:lakiyo: a:la:sio:.

¹² “Hendele o:m.

Wiso: mada o:m.

Gi halaido:wo: alan a:lab.

Ge asulo:lo: di.

Ami ge halale kagaya:sen.

Ge malilo: nafale ko:lo:,

gi wiyo: duludaki,

wabulu sa:la:mela:no:.

Nili Gode, ge ko:ngo: mela:no: dofo:lab.

Hendeleyo: o:m!”

¹³ A:la:ta:ga:, ko:go:do: kalu noma:yo: nemo:wo:
 a:la:dabu ba:ba:, “Helebeso:g sambo ho:lo:wa:lo:
 sa:ga:lela:sa:ga:lo: kagafo:lab i a:no: o:ba? I
 a:no: o:ba a:la:ta:ga: mio:wo:?” ¹⁴ Niyo: a:ma:la:
 sa:lakiyo:, “Kalu alan, go:no:n ge asulo:.”
 A:la:so:lo:likiyo: ko:go:do: kalu a:ma:yo: nemo:wo:
 a:la:sio:. “Kaluka:isale i we hida:yo: ko:li
 ko:lilo:lo: fa:la:dowab ho:len a:namio:, hogo:
 ba:da:la:ga:lo: tilidabuwo: mo:ta:fo:ganeyo: i o:m.

7:10: Kala 5.6-7

7:12: Kala 5.12

7:14: Dan 12.1, Madi

Ini helebeso:g sambo tigili sa:ga:lela: a:no: Sibi
Inso:wa: ho:bo:wa heyo: ko:lo:, so:g inido: a:no:
ho:lo: fa:la:dowo:.

¹⁵ “A:la:go:ko:lo: i wema:yo: Godelo: mesa:no: fo-
fodo: milifa kagafo:likiyo:,
ho:lenowo:lo:, nuluwo:lo: Godeya: malilo: a
a:na iliki ene nanog diakiyo:, Godeya: wiyo:
dulugu sa:la:lab.

A:la:ta:ga: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:namilo:
sab a:ma:yo: iyo: dinafa tilidowaki,
bo:fo:mela:ib.

¹⁶ Tif amio: iyo: ma:n maiyo:wo: wa:kabiyo:
mo:doma:ib.

Iyo: ho:n ma:no: maiyo:wo:lo: mo:doma:ib.
A:la:ta:ga: of halaido: ta:ndab a:ma:yo: iyo:
mo:so:fa:ib, a:la:ta:ga:
kelego: ofo: noma:yo: iliyo: mo:mogaima:ib.

¹⁷ Mo:wo: Sibi inso: i fofodo: wa:l amilo: sab
a:ma:yo:, iyo: dinafa tili dowaki,
kaluwa:lo: sibi ko:lo: bo:fo:lowan auma:ib.

Iyo: mela:no:lo: dimia:sen ho:n si a:no: maiya:ki,
eyo: a:na tililia: ha:na:ib.

A:la:ta:ga: Gode eyo: ililo: hida:yo: dia:len a:no:
dilaliki, ili si ho:n ya:lono: elema:ib.”

8

I maga:lo: oga:do: dom a:no: fagela:

¹ Sibi Inso: eyo: i maga:lo: oga:do: dom a:no:
fagelabikiyo:, Hebene amio: ofa:si heb a:namio:
hela:taki to:lo:ma dowo:. ² Ma:mula: kalu dom
a:la:fo: ko:lo: Godeya: anib amilo: dowa:sen

i o:mo:wo: belolo: foma:no: olo bulu dom a:la:fo:wo: imo:wo: dimilo:bi ba:ba:

³ Ma:mul kalu nowo: mun nafalo: fo:fo:lan fafo go:l amilo: dimido: a:no: ta:li dofo: ya:ga:, bobalo: so:mea:sen mu gulu anib a:na kagayo:. Godelo: mesa:no: fofodo: milif a:namio: Godemo: bobalo: so:mea:sen go:l amilo: mu guluwo: a:na elen ko:lo:, eyo: mun nafalo: downan kelego: a:no:lia:, tilidabu kaluka:isale ililo: dulugu sa:la:sen a:no:lia:yo: gasalita:ga:, Godemo:wo: a:na so:mena:ki dimi. ⁴ A:la:gabiki tilidabu kalu ililo: dulugu sa:lan a:no:lia: so:kugulu meab amilo: mun nafa a:no:lia:yo: ma:mula: kaluwa: dagiya a:la:ta:ga: Godelo:wa fa:la: ane. ⁵ Ma:mul kalu a:ma:yo: mun nafa kelego:lo: fo:fo:lan fafo a:no: dia:sa:ga:yo:, bobalo: so:mea:sen mu gulu a:namilo: deseg a:no: fo:fo:la:sa:ga:, henfelo:wa kolodo to:lolo:. A:la:gabikiyo: wabelego: tili tandeari, gun bosolakiyo:, fowo: alan dowasa:ga:, hiniyo: alan tilo:.

Olo bulu dom a:la:fo:wo: folo:

⁶ A:la:ta:ga: ma:mula: kalu dom a:la:fo: a:ma:yo: belolo: foma:no: olo bulu dom a:la:fo: a:no: ta:li siliki, foma:no: a:la:ta:ga: dimidali.

⁷ Ma:mul kalu agel a:ma:yo: olo buluwo: folabikiyo:, ais o:lia: de o:lia: ho:bo: o:lia:yo: wo:gela:sa:ga:, henfelo:wa sandifo:. Henfelo:wo: otalen aloba:da:sa:ga:, heb asol a:namio:, henfelo:wo:lo:, iyo:lo:, kelego: henfelo: amilo: fa:la:ndan a:no:lo: tambo deya: mo:no:.

8:3: Kis 30.1-3, Kala 5.8   **8:5:** Kis 19.16-19, Wkp 16.12, Kala 11.19, 16.18   **8:7:** Kis 9.23-26, Ese 38.22, Joel 2.30

8-9 Ma:mul kalu andeb a:ma:yo: olo buluwo: folabikiyo:, misio: alan amilo: de wa:sowalo: dowo: o:ngo:wo:, noma:yo: so:lu ho:na sanditabiki, ti ali. So:lu ho:no: otalen aloba:da:sa:ga:, heb asol a:namio:, ho:no: ho:bo: fa:la:dowakiyo:, mela:no:lo: a:lab kelego: a:namilo: sen a:no: sowaki, ho:n ko:su a:namilo: delen a:no:lia:yo:lo: mogagila:.

10 Ma:mul kalu asol a:ma:yo: olo buluwo: folabikiyo:, tamin alan nowo:, gele amilo: de wa:sowa alan o:ngo: ko:lo: do:lia:ga:, akina a:la:ta:ga: dugulia: tia. Henfelo: we otalen aloba:da:sa:ga:, heb asol a:namio: tamino: a:na ti ha:naki, tamin a:no: ho:n alan o:lia: ho:n si o:lia: a:namilo: da:lab us a:na ti ali. ¹¹ Tamin a:no: wiyo: Halo:. Hen asol alobanaefa: amilo: ho:n a:namilo: a:lab a:no: halo: fa:la:dowo: ko:lo:, ho:n halo: a:no: kaluka:isaleya: nabikiyo:, modo: ko:lo: sowo:.

12 Ma:mul kalu fa:la:lamel a:ma:yo: olo buluwo: folabikiyo:, ofo:lo:, eleyo:lo:, tamino:lo: otalen alobanaefa: a:namio:, heb asol a:na yamilabikiyo:, a:no: tambo sololi. A:la:fo:ko:lo: ho:len o:lia: nulu o:lia: asol alobanaefa: a:no: sololiaki ho:lendo:ma dowo:.

13 Ne a:no: ko:lo: bo:fo:len amio:, usulage nowo: akin halona ha:lelia: sia:likiyo:, halale ho:le sa:laki, “Wai, Wai, Wai. Ma:mula: kalu otaleno: olo buluwo: semo:folo: a:ma:yo: olo bulu a:no: folalikiyo:, kaluka:isaleyo: tambo henfelo: amilo: sab a:namio: hida:yo:wo: alan fa:la:doma:nigab.”

8:11: Jer 9.15
9.12, 11.14

8:12: Ese 32.7, Kala 6.12-13

8:13: Kala

9

¹ Ma:mul kalu bi a:ma:yo: ene olo buluwo: folabikiyo:, niyo: tamin nowo: akin halona a:la:ta:ga:lo: henfelo:wa sulufo: tia: a:no: ko:lo: ba:ba:. Hen alu alan gululia: tiane dondo:ma a:no: ko:lo: bo:fo:melea:ki, halaido:wo: emo:wo: dimi. ² Eyo: hen alu alan a:no: kolaetabikiyo:, de ho:mo:no:, a nab amilo: fa:la:dowan o:leau handalowakiyo:, akina ba:laki ofo: sololi. ³ Maifo:wo: de ho:mo:ndo: a:lab a:na handalowo: ko:lo: tinda:ga:, henfelo:wo: tambo ilili alifa:. Imo:wo: halaido:wo: dimiakiyo:, ma:ilaganaya: halaido: o:ngo: ko:lo: dimi. ⁴ Dimiakiyo:, maifo: o:mo:wo: a:la:sio:, “Henfelo: amilo: fuguso:, iyo:, egelo:wo: mogagila:so:bo. Kaluka:isale Godeya: eno:lolo:b a:la:do: ele ba:ba:no:wo: wo:lokan amio: mo:sa:sa:li alifa: a:no: falasilakiyo:, nagalo:wo: imo: ka dimia:bi. ⁵ Giliyo: kaluka:isale i o:mo:wo: ele bila:fo: usamio: nagalo:wo: dimina:ki ta:fo: ko:sega, iyo: sana sowa:so:bo.” A:la:sio: ko:lo: kaluka:isaleyo: maifo: a:ma:lo: ma:bulab a:ma:yo:, ma:ilaganaya:lo: ma:bulu amilo: nagalan o:ngo: fa:la:dowo:. ⁶ Ho:len a:namio: kaluka:isaleyo: mada soma:no: a:la:liki togo: kelema:ib ko:sega soma:no: a:no: mo:galima:ib. Iliyo: soma:no: a:no: mada alan asuluma:ib, ko:sega soma:no: a:no: ko:na: nai ha:na:ib.

⁷ Maifo: a:no: ho:s ko:lo: babuma: ha:na:nikilo: dimidali o:ngo: ba:ba:. A:la:ta:ga: ili misa: amio:, misa: kaluwa:lo: sa:ga:lan go:l amilo:

9:1: Kala 20.1   **9:2:** Mo:mo: 19.28, Kis 10.12-15, Joel 2.2,10

9:4: Kala 7.3   **9:6:** Job 3.21, Jer 8.3   **9:7:** Joel 2.4

dimido: o:leo:ngo: a:no: sa:ga:la:sa:ga: a:labikiyo:,
 ili wo:lokano: kalu misido: o:ngo: ba:ba:.⁸ Ili
 misa: fo:no:, gaya: misa: fo:n o:ngo: a:la:ta:ga:
 ili beso: laiona: bes o:ngo:.⁹ Bio:wo: o:ngo:
 go:fo: ki amilo: dimido: a:no: ili fo:g amio:
 kagedela: A:la:ta:ga: maifo: a:fula:lo: fodo:wo:
 fowo: alan dowo: ko:lo:, fo a:no: ho:so: modo:
 ko:lo: babuma:no: dalaidakilo: fodo:wo: o:ngo:
 dabu.¹⁰ Maifo: a:namio: ka:kiyo: ma:ilagana
 amilo: dowo: o:ngo: ko:lo:, ili waf a:ma:yo:
 ele bila:fo: us a:namio: kaluka:isalemo:wo: na-
 galo:wo: dimia:mela:ib.¹¹ A:la:ta:ga: hen alu
 alan gululia: tiane dondo:ma o:lo: bo:fo:lowan
 ma:mul kalu a:no:, maifo: ili misa:yo: e. Ma:mul
 kalu a:ma: wiyo: Hibulu to sa:lakiyo: Abadon
 a:la:sa:lan. A:la:ta:ga: Gilig to sa:lakiyo: Abolian*
 a:la:sa:la:sen.

¹² A:la:fo:ko:lo: hida:yo: agel a:no: ba:da:la:ga:
 ko:m a:la:takiyo:, hida:yo: a:la: nowo: tif amio:
 o:fa:la:doma:ib.

¹³ Ma:mul kalu do:go:fe a:ma:yo: ene olo bu-
 luwo: folabikiyo:, ne to nowo: bes fa:la:da:indo:
 a:lab, a:na sa:labi dabu. Godeya: milif doba:da:lo:
 bobalo: so:mea:sen mu gulu go:l amilo: dimido:
 a:ma: kuan fa:la:da:in a:namio:, bes fa:la:da:ino:
 a:na dowo: ko:lo:, towo: a:na sa handalowo:.

¹⁴ A:la:fo:ko:lo: to a:no: ma:mul kalu do:go:fe olo
 bululo: ta:lisab o:mo:wo: a:la:sio:, “Ma:mula: kalu
 fa:la:da:in ko:lo: ho:n alan Yufuletis amilo: me-
 lealifa: a:no: hamana:ki fage ga:foma.”¹⁵ Tamin
 amio: Gode eyo: ma:mula: kalu fa:la:da:in i

9:8: Joel 1.6   **9:9:** Joel 2.5   * **9:11:** Abolian a:la:do: sio: a:no:
 a:ma: ha:go: we, kelego: tambolo: mogagilan kalu.

a:no: dimidaita:ga: ta:fo:len ko:lo:, iyo: donayo:, eleyo:, ho:lenu:, ofa:si a:ma:lo:leko: fa:la:doma:ki yasila:len. O:g ho:len a:namio: i a:no: sili alita:ga: ha:nakiyo:, henfelo: amilo: kaluka:isale sen a:no: otalen alobanala: ko:lo:, heb a:la:yo: ka ta:taki, heb imilig a:no: yasala:ma:ki sili alifa:. ¹⁶ A:la:ta:ga: kalu ko:lo: ho:s wa:la asita:ga:lo: babuma: ha:nab a:no: agelo:wo: 200 milia:n dowo:. Kalu noma:yo: agelo: a:no: nemo: sa:labi dabu.

¹⁷ Ne ho:le ba:dakiyo:, kalu ho:s wa:la asita:ga:lo: ha:nab i a:ma:yo: fo:g amilo: ko:lo:wo: go:fo: ki genelo: o:lia: ho:mo:solo: o:lia: wanalo: o:lia:ma: momadela: ko:lo: ba:ba:. A:la:ta:ga: ho:s a:ma: misa:yo: laiona: misa:yo: o:ngo: dowo:. De ho:mo:nu:, de wa:sowayo:, u wanalo: hudakilo: ko:lo:n mogago: a:no:lia:yo: mego:f a:na handalowo:. ¹⁸ Henfelo: amilo: kaluka:isale sen a:no: otalen alobanala: ko:lo:, heb a:la:yo: ka ta:taki, heb imilig a:no:, hida:yo: otalen a:ma: yasala:. Hida:yo: otalen a:no:, de ho:mo:nu:, de wa:sowayo:, u wanalo: hudakilo: ko:lo:n mogago: a:no: ho:sa: mego:f amilo: fa:la:dowab a:ma: go:.

¹⁹ Ho:s a:ma: ini halaido:wo: ili mego:f o:lia: waf o:lia: a:na dowo:. Ho:s a:ma: waf amio:, kisa:wa:la: misa: o:ngo: dowo: ko:lo:, kaluka:isaleyo: a:ma: ola:sen.

²⁰ A:la:fo: ko:sega kaluka:isaleyo: hida:yo: diab a:ma:lo: mo:yasala: a:no: mogago: inin dagiya:lo: dimido: a:no: mo:foga:le sio:. Iyo: mama mogago:wo: wabulu sa:la:liki, madali gode go:lo:, silbayo:, bolonso:, uwo:, i amilo: momado: a:no:

mo:ta:taki, wabulu sa:la:lab. Madali gode i a:no: mo:ba:da:sen a:la:ta:ga:, mo:da:da:sen a:la:ta:ga: mo:sia:sen. ²¹ Ililo: kalu sana sowano:, fofa mo:gago: dimidano:, uwo: diano: a:la:ta:ga: afa dian man a:no: ta:takiyo: mo:foga:le sio:.

10

Yo:n eyo: mo:fo:s sa:sa:lo: kombo: ha:luwo: mo:no:

¹ Ne ho:le bo:fo:likiyo:, ma:mul kalu halaido:lo: di nowo: Hebene a:la:ta:ga: tindabi ba:ba:. Eyo: iwa ho:lo: a:no: helebeso:g ka:lan au ko:lo:. A:la:ta:ga: sowa:silo:wo: e misa: wa:ldo: a:na hegefa:. Misido: elo:wo: of ko:lo: so:so:ido: o:ngo: dowo: a:la:ta:ga:, gido:fo: a:la: elo:wo: de wa:sowa alano: o:ngo: ko:lo: ba:ba:. ²⁻³ Mo:fo:s sa:sa:lo: kambolo: ha:lu nowo: ene dagi wa:la fagea:fo:lab. Gib ililibo: eyo: so:lu ho:na wa:la:laki, gib fo:fo:dolobo: henfelo:wa wa:la:folikiyo:, elo: halale sa:lakilo: ho:ido: a:no: no: laiona:lo: go:mulan o:ngo: ko:lo: dabu. Eyo: ho:idabikiyo:, emo:lo: a:ma:la: sa:lalu aumbo: guno: dom a:la:fo: guiyo:. ⁴ Gun dom a:la:fo: a:no: guiya:sa:ga: edakiyo:, guna:lo: to sio: a:no: niyo: sa:sa:lima:no: dowo:sen amio:, to nowo: Hebene a:la:ta:ga: nemo: sa:lakiyo:, “Gun dom a:la:fo:wa:lo: sa:lab ko, giyo: wo:no:le asulo:wa dia:takiyo:, sa:sa:la:so:bo.”

⁵⁻⁶ A:la:ta:ga:yo: ma:mul kalu ko:lo: gib nowo: so:lu ho:na, nowo: henfelo:wa a:la:ta:ga:lo: kagafo:len a:ma:yo:, ene dagi ililibo: Hebenelo:

doba:da: dulugufo:liki, eyo: Godeya: wi amio: eleyo: dia:taki dinali sio:. Gode a:ma:yo: mela:no: mela:no: a:lab, a:la:ta:ga: akin o:lia: kelego: a:namilo: da:lab a:no:lo:, henfelo: o:lia: kelego: a:namilo: da:lab a:no:lo:, so:lu ho:n o:lia: kelego: a:namilo: da:lab a:no:lo: tambo enen dimido: ko:lo:, ma:mul kalu eyo: Ene wiya iliki dinali saetakiyo: a:la:sio:. “Ho:lenu: fa:la:dowab ko:lo:, Gode eyo: mo:yasilaki dimidama:nigab. ⁷ Godeya:lo: dimidama:no: wo:no:lelo: asulufo:lab a:no:, eyo: hendele dimidama:no:ka: a:la:likiyo:, ene nanog dia:likilo: dinali sa:lan kalu imo:wo: tamina saefa: ko:lo:, o:go: ma:mul kalu dom a:ma:yo: olo bulu amio: semo:folo: o:a:laba, kelego: a:no: tambo fa:la:doma:nigab.” Ma:mul kalu eyo: a:la:saefa:.

⁸ A:la:tabiki towo: Hebene a:la:ta:ga:lo: tamin amilo: nelu: dabu a:no: wa:ka a:sa:lakiyo: a:la:sio:. “Ge ha:na:sa:ga:yo:, ma:mul kaluwa:lo: gib nowo: so:lu ho:na, nowo: henfelo:wa a:la:ta:ga:lo: kagafo:lab a:ma: dagi amilo: mo:fo:s kambolo: fagefa: da:lab a:no: dia:ni hamana.”

⁹ A:la:sa:labiki ne ma:mul kalulo:wa ha:na:ga:, mo:fo:s kambolo: ha:lu fagefa: ta:lisab a:no: nemo: dimina:ki dabu ba:ba: ko:lo:, eyo: nemo:wo: a:ma:la:bo: a:la:sio:, “Mo:fo:s kambolo: we giyo: dia:sa:ga: maiya. Giyo: nalikiyo:, mego:f amio: kola: ho:na:lo: nudan auma:ib, ko:sega kuf amio: imoloma:ib” ¹⁰ A:la:sa:labiki, mo:fo:s sa:sa:lo: kambolo: ha:luwo:, ma:mul kaluwa: dagi wa:l amilo: fagea:fo:len a:no: niyo: dia:ga: mo:no:. Ni

mego:f amio: kola: ho:na:lo: nudan o:ngo: dowo:
 ko:sega, kufa: usamio: imolo:wo: alan dowo:
 11 A:la:fo:ko:lo: to nowo: nemo:wo: a:la:sio:,
 “Kelego: tif amilo: fa:la:doma:nigab a:no: giyo:
 wa:ka wida:li ha:nakiyo:, kaluka:isale henfelo:
 amilo: ko:li ko:lilo: sab a:no:lia:, so:lo: ko:li ko:lilo:
 sab a:no:lo:, to ko:li ko:lilo:lo: sa:lan a:no:lo:, misa:
 kalu i a:no:lia: tambo ilo: amilo: fa:la:doma:nigab
 a:no: wida:li hamana” a:la:sio:.

11

Godeya: dinali sa:lan kalu a:la:yo: mio:

1 Gode eyo: da:fema:no: kelego: nowo:
 nemo:wo: dimiakiyo: a:la:sio:, “Ge ha:na:sa:ga:
 ni malilo: a a:no:lo:, bobalo: so:mea:no: mu
 gulu a:no:lo: da:fea:bi. A:la:ta:ga: kaluka:isale
 a:namilo: dulugu sa:la:sen a:no:lo: agela:bi.
 2 Giyo: da:feakiyo:, ni malilo: a amilo: isagen
 a:no: da:fea:so:bo. Mo:wo: isagen a:no:
 ha:la: kaluka:isalemo: dimi. Iyo: ele do:la:fo:
 fa:la:da:in a:la:ta:ga: a:la: us a:namio:, ni amisa:n
 malilo: a:no: wa:la: sa:ndaki, mogagila:ma:ib.
 3 A:la:gakiyo: ni tolo: sa:lan kalu a:la:yo:
 nofolo:wo: alano:lo:b a:la:bo:ba:kiyo:, nofolo:
 so:go: ka:la:sa:ga:, towo: sa:la:likiyo:, ho:lono:
 1,260 a:la:fo: a:ma: us a:namio: ni towo:
 sa:la:melea:ki halaido: ta:fa:no:.” Gode eyo:
 a:la:sio:. 4 Godeya: tolo: sa:lan kalu a:la: a:no:
 nafa a:la: o:lia: o:lif i a:la: a:no: henfelo: amilo:
 kalu Alana: anib amilo: kagafo:len a:no: ko:lo:
 da:feaki sio:. 5 Kalu imilig noma:yo: a:la:

a:no: mogagila:ma:no: dowalega, deyo: mego:f
 a:la:ma:lo: a:na handalowaki, de a:ma:yo: ma:ib.
 Kalu abeyo: a:la: o:lia:lo: gisdo: diab a:no: tambo i
 a:no:lo: a:la:soma:ib. ⁶ Kalu a:la: we Godeya: tolo:
 sa:la:likilo: sia:mela:no: ho:len a:namio:, akina
 a:la:ta:ga:yo: ho:no: mo:timena:kilo: kalitan a:no:
 a:la: amio: halaido:wo: a:lab. A:la:ta:ga: ho:no:
 tambo ho:bo: fa:la:doma:kilo: dimidama:no:
 a:no:lia:, henfelo: kaluka:isalemo:lo: hida:yo: ko:li
 ko:lilo: dimia:no: a:no:lo:, a:la: amio: halaido:wo:
 a:lab. A:la:ma:lo: asulab au hida:yo: a:no: wa:ka
 wa:ka a:dimia:liki a:la:ma:no:wo: halaido: a:lab.

⁷ A:la:ma:yo: Godeya: to sa:la:leno: edalikiyo:,
 no: mogago: ko:lo: hen alu dondo:ma a:namilo:
 fa:la:dowo: a:ma:yo: a:la: o:lia: bubakiyo:, no: mo-
 gago:* e tiniaki a:la:yo: sanala:ma:ib. ⁸ A:la:ma:
 do:mo: a:no: amisa:n alan us a:namilo: ha:na:sen
 tog a:naka ta:fo:mela:ib. Amisa:n alan a:namio:,
 tamin amio: Kalu Alan a:la:ma:lo:wo: a:na alu
 alifa. A:la:ta:ga: amisa:n a:no: ko:lo: bale
 sa:lakiyo:, wiyo: nowo: Sodom, nowo: Isib a:la:sio:
⁹ Ho:len otalen a:la:ta:ga: ho:len heb us a:namio:,
 kaluka:isaleyo: henfelo: ko:li ko:lilo: amilo: san
 o:lia:, to ko:li ko:lilo:lo: sa:lan o:lia:, so:lo: mio:
 ko:li ko:lilo:wo: tambo do:mo: a:no: dalima:no:wo:
 ka:la:sa:ga:, a:no:ko: ba:da:mela:ib. ¹⁰ A:la:do:
 gab a:namio: henfelo: kaluka:isaleya:yo: mada o:li
 go: a:lakiyo:, iyo: sagalaki, egelebo: boba kelego:
 nolo: dimia:li ha:na:ib. Mo:wo: dinali sa:lan kalu

11:6: Kis 7.17-20, 1Sam 4.8, 1Kin 17.1   **11:7:** Dan 7.21,
 Kala 12.17, 13.7, 17.8   * **11:7:** No: mogago: we, mama mogago:
 nowo: Sa:da:na:ya: ene halaido: dia:sa:ga:yo:, nanogo: halaido:
 dimidama:ib. E no: mogago: misido: o:ngo: fa:la:doma:ib.   **11:8:**
 Luk 13.34

a:la:ma:yo: henfelo: wilo: sen kaluka:isalemo:wo:
hida:yo:wo: alan dimia:len.

¹¹ Ko:sega ho:len otalen a:la:ta:ga: ho:len
heb a:no: ta:ta:ga:yo:, Gode eyo: mela:no:lo:
dimia:sen meho: a:no: a:la:mo: dimiabiki, a:la:
a:no: a:dasilia:ga: kagayabikiyo:, kaluka:isale
iliyo: a:la: a:no: ko:lo: ba:daki iligakiyo:, tagio: alan
doma:ib. ¹² A:la:tabikiyo: a:la:mo:wo: to nowo:
Hebene a:la:ta:ga: halale ho:le sa:lakiyo: a:la:sio:,
“Wena mena.” A:la:sa:lakiyo: kalu a:la: a:no: ene
gis kaluwo: bo:fo:labiki, kola: go:lulia:ga: Hebene
a:na dia:ha:na:ib. ¹³ Wigibole a:naka, hiniyo: alan
tilakiyo:, amisa:n usamilo: ayo: do:la:fo: dialifelo:
us a:namio:, imilida:lo:wo: dugu ha:na:sio:. Hini
tilo: a:namio: kaluka:isaleyo: daoseno: dom
a:la:fo: a:no: tambo yasala. A:la:gabikiyo:
mo:sowo: kaluka:isale i a:no: tagilaki, Gode
Hebenelo: a:lab a:no: ko:lo: wabulu sio:.

¹⁴ A:la:fo:ko:lo: hida:yo: andeb a:no: ba:da:la:ga:
ko:m a:la:takiyo:, hida:yo: asol a:no: ko:na:ma
fa:la:doma:nigab.

Olo bulu dom a:no: folo:

¹⁵ Ma:mul kalu dom a:ma:yo: ene olo bu-
luwo: folabikiyo:, Hebene a:namio: to nolo: halale
sa:lakiyo:,

“Ni Gode Alan o:lia: enedo: Da:feyo: Kalu o:lia:yo:
o:go: henfelo: wilo: misa: silikilo:
bo:fo:mela:no:wo:, ho:lendeyo: fa:la:dowab
ko:lo:,

11:11: Ese 37.5,10   **11:12:** 2Kin 2.11   **11:13:** Kala 6.12,
16.18   **11:14:** Kala 9.12   **11:15:** Kis 15.18, Song 10.16, Dan
2.44, 7.14

a:la:ma:yo: henfelo: kaluka:isaleyo: bo:fo:liki,
mela:no: mela:no: mela:ib.”

¹⁶ A:la:ta:ga: ko:go:do: kalu do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga:
fa:la:da:in ko:lo: Godeya: milif amio: misa: kalulo:
mesa:no: fofodo: wa:l amilo: sen i a:no: gulalu
asitaki, misa:fu fufudakiyo:, Godeya: wiyo: wab-
ulu sa:la:sen. ¹⁷ A:no: ko:lo: wabulu sa:lakiyo:
a:la:sio;

“Wiso: mada o:m. Gode Alan ge mada halaido:le.
Tamin amio: ge elen. O:go:lo: ge a:lab.

Ge go:no:n halaido:wa kagayaki,

henfelo: we tambo o:go:lo: gi mo:mo:da
bo:fo:lab ko:lo: mada o:m.

¹⁸ Henfelo: kaluka:isaleya:yo: gemo:wo:
kulufa:yo:wo: alan dowo: ko:sega,
gadiakilo: kulufa:yo: gilo: a:no: walama:no:
ho:lenu: fa:la:dowab.

Sowo: kaluka:isaleyo: tambo aloba:daki
dibebema:no: ho:lenu: fa:la:dowab.

Go:no:n nanog dia:likilo: gi tolo: sa:lan kalu o:lia;
go:no:n tilidabu kaluka:isale o:lia;
gi wiyo: molo asula:sen kaluka:isale
o:lia:mo:wo;

wa:l dimia:no: ho:lenu: fa:la:dowab.

Wabulun kaluwo:lo:, wilo:ma kalu o:mo:wo:lo:
dimia:ib.

A:la:ta:ga: kaluwa:lo: henfelo: kaluka:isale nolo:
yasa danela:lab a:no: tambo wa:deaki
falasila:ma:no: ho:lenu:lo: fa:la:dowab.”

¹⁹ A:la:sa:labikiyo: Godeya: malilo: a Hebenelo:
elen a:no: togo: kolaetabiki ba:ba: amio:, i bok-
isi Gode o:lia:lo: to saefa: a:no: ene malilo: a

us a:na delena ba:ba:. A:na ba:ba: amio:, wa-belego: tili tandeaki, gun bosolakiyo:, fowo: alan dowo:sa:ga:, hini silakiyo, ais hido: alan o:lia: tia:.

12

Ga o:lia: Sa:da:na: o:lia:yo: ho:le ba:ba:

¹ Ne a:la: bo:fo:len amio: kelego: alan nowo: ele ba:ba:no:wo: Hebene a:namio: fa:la:dowabiki ba:ba:. Ga nowo: handalowakiyo:, ga a:ma:yo: helebeso:go: of o:ngo: ka:la:b a:la:ta:ga:, eleyo: ga a:ma: gido:fo: ha:ga deleno: o:ngo: ba:ba:. A:la:ta:ga: misa: kaluwa:lo: misa: amilo: sa:ga:lan o:leaumbo:, tamin kugula:fo:wo: ga a:ma: misa:ya gego: o:ngo: ba:ba:. ² Ga a:no: so:wa sen ko:lo:, sa:la:lia:no: ya:laki ho:ido:. ³ A:la:do: gab a:namio:, ele ba:ba:no: kelego: nowo: Hebene a:na fa:la:dowo:. Sowa: genelo: alan badio: handalowakiyo:, misa:yo: dom a:la:fo:, a:la:ta:ga: beso: do:la:fo: dowo:. A:la:ta:ga: misa: kaluwa:lo: misa: amilo: sa:ga:lan a:no: dom a:la:fo:wo: sowa: a:ma: misa:ya sa:ga:lala:lo:bi ba:ba:. ⁴ Ene waf a:ma:yo: gigililia:ga:, tamin nolo: ololo to:lolo:. Akin halomilo: tamin eleno: otalen aloba:da:sa:ga:, heb a:la:yo: kata:taki, heb imilig nowo: waf a:ma:yo: gigililia:ga: henfelo:wa to:lolo:. Ga a:ma:yo: so:wayo: sa:la:lia:nigab ko:lo:, sowa: mogago: a:ma:yo: so:wa a:no: sa:la:lialikiyo:, e sana ma:no: a:la:liki, ga a:ma: milifa yasi dofo:lab. ⁵ A:la:fo:ko:lo: ga a:ma:yo: kalu so:wayo: sa:la:liabikiyo:, noma:yo: bo:e

talulia:sa:ga:, Godelo:wa, a:la:ta:ga: ene misa:
kalulo: mesa:no: fofodo: a:na ta:fa:ni ane. Tif
amio: so:wa a:ma:yo: henfelo: kaluka:isaleyo:
mo:nofolaki mada halaido: bo:fo:mela:ib.
⁶ A:la:gabikiyo: ga a:no: nai ha:na:sa:ga: kalaleli
hen a:namio:, Godeya:lo: dimidaefa: hen nowa
mesa:ni ane. Ga a:no: ho:lenu: 1,260 a:la:fo:wo:
a:na siliki bo:fo:melea:ki, Gode eyo: hen a:no: a:na
dimidaefa:.

⁷ Hebene hen amio: bubo:wo: alan fa:la:dowo:.
Maiko:l o:lia: ene ma:mula: kalu o:lia:ma:yo:
sowa: genelo: a:no:lia: ene ma:mula: kalu mogago:
a:no:lia:yo: bubo:. A:la:ta:ga: iliyo:lo: a:ma:la:
bubo:. ⁸⁻⁹ Sowa: mogago: a:no: taminde amilo:
elen a:ma: wiyo: Sa:da:na:, a:la:ta:ga: wi nowo:
“Sada:dan Kalu.” Eyo: henfelo: kaluka:isale tam-
bowo: togbala tililia: ha:nakiyo: dikili sa:la:sen.
Ilo: bubo: a:namio:, sowa: o:lia: ene ma:mula:
kalu mogago: o:lia:ma:yo: mo:tinio: ko:lo:, iliyo:
Hebene a:namio: mo:mesea:ki o:lusanalia:ga:,
henfelo:wa to:lolo:.

¹⁰ A:la:go:ko:lo: ne to nowo: Hebene a:na halale
sa:labiki dabu,

“Godeya:lo: a:ma:la: gasilia:no: o:lia:,

ene halaido: o:lia:

elo: bo:fo:mela:no: a:no: a:la:ta:ga:

Kelisowa:lo: halaido: bo:fo:mela:no: a:no:

o:go: fa:la:dowaki, ilili alitab.

Tamin amio: Sa:da:na: eyo: Godeya: siwa:l
amio: nuluwo:lo:, ho:lenowo:lo: tilidabu
kaluka:isalemo:wo: towo: diga:li sa:la:sen
ko:sega,

12:7: Yud 1.9   **12:8-9:** Mo:mo: 3.1,14, Luk 10.18, 22.31, Kala
20.2   **12:10:** Job 1.9-11, Sek 3.1

o:go: e o:lulia:ga: sana to:lolo:.

¹¹ Tilidabu kaluka:isale iliyo: sibi inso:wa: ho:bo:
o:lia: to man ililo: wida:sen a:no:lia:ma:yo:
Sa:da:na:yo: tinio: ko:lo: a:lab.

Iliyo: inin mela:no:wo: mo:kanulu ta:liaki,
soma:no:wa kagayo:.

¹² A:la:fo:ko:lo: Hebenelo: kaluka:isale sab gio:
sagalema.

Ko:sega henfelo: o:lia: so:lu ho:n o:lia: gilo: amio:
hida:yo:wo: alan fa:la:dowo: ko:lo: nofolab.

Mo:wo: Sa:da:na: e gilo: amio: o:ma tia: ko:lo:
a:lab.

Elo: bo:fo:mela:no: ho:lenu: abolda:su dowab
a:la:asulakiyo:,
e kulufa:yo:wo: alan dowo:.”

¹³ Sowa: mogago: a:ma:yo: e o:ma henfelo:wa
o:lu to:lolo: a:la: asula:sa:ga:yo:, eyo: kalu
so:walo: sa:la:li ga a:no: kudulia:ga: o:lulia:gane.

¹⁴ Ga a:no: dalolia:sa:ga:yo:, kalaleli hen ko:lo:
dimidaefa: a:nami hamana:kiyo:, usulage a:ful
o:ngo: a:la:yo: ga o:mo: dimi. Sowa: a:ma:yo:

e sa:ma:no: dowabiyo:, ga a:no: sili alitaki,
a:na dalolia:ga:yo:, donayo: otalen a:la:ta:ga:
heb a:namio: kalaleli hena siliki bo:fo:melea:ki
ta:fo:.

¹⁵ Ga a:no: ho:n dia: a:ma: ma:lilia:ga:
hamana:kiyo:, sowa: mogago: a:ma:yo: e
mego:f amio: ho:n modo:wa: fololola:len.

¹⁶ Ko:sega henfelo: a:ma:yo: ga a:no: mada
asuwa:takiyo:, heno: mego:f o:ngo: kolaeta:ga:,
sowa: mogago:wa:lo: ho:n fololola:lab amilo:
dia: alan mio: a:no:, e mo:no:.

¹⁷ A:la:gabikiyo:

sowa: mogago: a:ma:yo: gamo:wo: kulufa:yaki
 gadio:wo: alan dowa:sa:ga:yo:, sowa: mogago:
 a:ma:yo: ga a:ma:lo: so:wa nol sa:la:la:li ha:na:lab
 a:no:lia:yo: gis diaki babuma:ni ane. So:wa
 sa:la:la:i ane a:ma:yo: Godeya: ele difa:yo: kudu
 ha:na:len. A:la:ta:ga: iliyo: Ya:suwa: to hendeleyo:
 tilida:da:sa:ga: wida:len. ¹⁸ A:la:go:ko:lo: sowa:
 mogago: e so:lu ho:n sa: wa:l ami kagafo:lab.

13

No: mogago:wo: so:lu ho:na fa:la:dowo:

¹ No: mogago: a:no: so:lu ho:n a:na a:la:ta:ga:
 fa:la:dowabi ba:ba:. No: a:ma:yo: misa:yo:
 dom a:la:fo: a:la:ta:ga: beso: do: a:la:fo: dowo:.
 A:la:ta:ga: bes do:la:fo: a:namio:, misa: kaluwa:lo:
 misa: amilo: sa:ga:lan a:no: tambo sa:ga:le alifelo:.
 A:la:ta:ga: ene misa: dom a:la:fo: a:namio:, wiyo:
 ko:li ko:lilo: sa:sa:lo: ko:lo:, wi sa:sa:lo: a:ma:yo:
 Godeya: wiyo: ko:lo: dio:ge sio:. ² No mogago:
 a:no: busi alano: o:ngo:. Ene gesen amio: ifi
 mio:wo: no: bea o:ngo:, a:la:ta:ga: ene mego:fo:
 no: laion o:ngo: ba:ba:. No: mogago: eyo: halaido:
 bo:fo:melea:ki, sowa: mogago: a:ma:yo:, ene misa:
 kalulo: mesa:no: fofodo: a:no:lia:, ene halaido:
 alan o:lia:yo: emo: dimi. ³ No: mogago: a:ma:
 misa: imilig no amio:, e soma:no:le halaido:
 yamila: o:ngo: ba:ba:, ko:sega ogen a:no: o:ma
 imu fo:wa ba:ba:. Henfelo: kaluka:isale tambolo:
 yamila: ko:lo:, imu fo a:no: ba:dakiyo: iyo: molo
 asulaki, e kudu ane. ⁴ Sowa: mogago: a:ma:yo: no:
 mogago: a:ma: bo:fo:melea:ki halaido:wo: dimi

13:1: Kala 12.3, 17.3,7-12

13:2: Dan 7.4-6

13:3: Kala 17.8

ko:lo:, kaluka:isaleyo: tambo sowa: mogago: a:no:
 ko:lo: wabudaki dulugu sio:. A:la:ta:ga: iliyo: no:
 mogago: a:no:lo: a:na dulugu sa:lakiyo: a:la:sio:,
 “Kalu wengo:wo: o:b doma:iba:le? E o:lia:yo: abe
 babuma:iba:le?”

⁵ No: mogago: a:ma: ene wiyo: duludaki,
 Godeyo: dio:ge sa:la:melea:kiyo: fogo: dimi
 ko:lo:, eyo: ele do:la:fo: fa:la:da:in a:la:ta:ga:
 a:la: a:namio:, halaido: bo:fo:melea:ki da:fe
 alifa:. ⁶ No: mogago: a:ma:yo: a:na mo:mo:da
 tolakiyo:, Godeyo: dio:ge sio:. Godeya: wiyo:lo:,
 hen elo: a:lab a:no:lo:, kalu Hebenelo: sab a:no:lo:
 tambo mogagi sa:laki dio:ge sio:. ⁷ A:la:ta:ga:yo:
 no: mogago: a:ma:yo: Gode amilo: tilidabu
 kaluka:isale sab a:no:lia: bubakiyo:, e tininima:ki
 halaido:wo: dimi. Eyo: so:lo: mio: ko:li ko:lilo:
 sab o:lia:, to ko:li ko:lilo:lo: sa:lan a:no:lo:,
 a:la:ta:ga: henfelo: amilo: amisa:n kaluka:isale
 ko:li ko:lilo: sab a:no:lo: halaido: bo:fo:melea:ki
 ta:fo:. ⁸ Henfelo: kaluka:isale tambowa:yo: no:
 mogago:wo: wabudaki, dulugu sa:la:mela:ib.
 Ko:sega Godeya:lo: henfelo: we o:dimidama:no:
 amilo: kaluka:isale wilo: mela:no: bugo: amilo:
 sa:sa:lo: i a:ma:yo:, no: mogago:wo: mo:wabulu
 sa:ma:ib. Bugo: a:no: sibi inso: sana sowo: ko:lo:
 mela:no:lo: sab a:ma:no:.

⁹ Kaluka:isale ka:la:ndo: a:lab gio: dabuma.

¹⁰ Kalu nolo: dibolowa to:loma:no: da:feyo:lalega,
 hendele e dibolowa to:loma:ib.
 Kalu nolo: helebesi sambowa: oma:no:
 da:feyo:lalega,

13:5: Dan 7.8,25, 11.36, Kala 11.2   **13:7:** Kala 11.7   **13:8:**
 Song 69.28, Kala 17.8, 20.12,15, 21.27   **13:10:** Jer 15.2, 43.11,
 Kala 14.12

henede e helebesi sambo a:ma: oma:ib.
 Gode amilo: tilidabu kaluka:isale gio: da:feyo:
 hida:yo: a:no: dia:i ha:na:likiyo:, tilidabu a:naka
 halale kagafo: ha:na:lubi.

*No: mogago: nowo: henfelo:wa a:la:ta:ga:
 fa:la:dowo:*

¹¹ A:la:ta:ga:yo: ne no: mogago: nowo:
 henfelo:wa a:la:ta:ga: fa:la:dowabi ba:ba:. No:
 a:ma:yo: bes ha:lu a:la:yo:, sibi inso:wa:lo:wo:
 o:ngo: ko:sega, to elo: tola:yo: sowa: mogago:wa:
 to o:ngo: dowo:. ¹² No: mogago: andeb wema:yo:
 no: mogago: tamin amilo: fa:la:dowo: a:ma:
 halaido:wo: dia:sa:ga, ene ha:ga dowakiyo:,
 kaluka:isale henfelo: a:namilo: sab a:no:
 no: mogago: tamin amilo: yamila: ko:lo:
 imulula:fo:lab o:mo:wo: wabulu sama:ki dibodo:.
¹³ A:la:dimidakiyo:, eyo: molo ha:na:no:wo: alan
 ko:lo: wida:len. Kaluka:isale iyo: bo:ba:kiyo:,
 Hebene a:la:ta:ga: henfelo:wa deyo: timena:ki,
 eyo: dimido:. ¹⁴ No: mogago: tamin amilo:
 a:ma: wiya iliki, eyo: molo ha:na:no:wo:
 dimidama:ki emo:wo: fogo: dimiabiki, eyo:
 Gode amilo: mo:tilidabu kaluka:isale a:no:
 dikida:len. A:la:fo:ko:lo: eyo: no: mogago: tamin
 amilo: helebesi sambowa: yamila: ko:sega o:sab
 a:ma: misido:wo: dimida:sa:ga: wabulu sama:ki,
 kaluka:isaleyo: dibodakiyo: sio:. ¹⁵ Misido:wo:
 dimida:sa:ga:yo:, no: mogago: andeb a:ma:yo:
 misido: momado: o:mo:wo: meho:wo: folo
 alifoma:ki, fogo: dimi. A:la:ta:ga: misido: a:ma:
 ene towa:yo: a:la:saefa, “Nemo:lo: mo:wabulu

sa:lab kaluka:isale a:no: sanala:bi” a:la:saefa:
¹⁶ No: mogago: andeb a:ma:yo: kaluka:isale
 alano:lo:, kelego:lo:malo:, wilo:wo:lo:, da:ibo:
 so:wayo:lo:, a:la:ta:ga: ga:lilo: sabo:lo:, ili do:mo:
 amio: ele ba:ba:no:wo: sa:sa:lima:ki dibodo:
 Kaluka:isaleya: wo:lokan amiya:le, dagi ililiba
 amiya:le dilalega o:li ko:m. ¹⁷ Kaluka:isale abeyo:
 ele ba:ba:no: a:no: ene do:mo: amio: mo:sa:sa:li
 alifa:lalega, kelego: elo:wo: mo:kililia:ib,
 a:la:ta:ga: nolba:lo: kililiab a:namio:lo:, eyo:
 mo:kililia:ib. Ele ba:ba:no: sa:sa:lo: a:no:, no:
 mogago: a:ma: wilalikiyo:lo: mo: ene namba
 agelo:wo: mo:lalikiyo:lo: a:no: o:li ko:m. ¹⁸ To nilo:
 so:lo:l we, dinafa aloba:da:sa:ga: asuluma. Kalu
 abeyo: e asulo:wo: nafalelalega, no: mogago:
 wema: namba agelo: a:no: dinafa alobana
 ba:da:bi. Namba agelo: a:no:, kalu a:ma:lo:wo:
 o:m. Namba agelo:wo: we, 666.

14

Sibi inso:wa: kaluka:isaleyo: gisalo:wo: mo:lo:

¹ Ne ho:le ba:dakiyo:, ne milif doba:da:yo: sibi
 inso: o:lia: kaluka:isale agelo:wo: 144 daosen
 a:no:lia:yo: Saion misio:wa kagafo:labiki ba:ba:
 Kaluka:isale i a:ma: wo:lokan amio: sibi inso:wa:
 wi o:lia:, iyaya: wi o:lia:yo: sa:sa:li alifelo: ko:lo:
 kagayo:. ² To ko:lo: Hebenelo: tola:len a:no:
 ne dabu. To a:no: ho:n fo o:lia: gun guiyen
 o:lia: o:leo:ngo: dabu. Ne da:dakiyo:, gida
 modo: sa:nda:lab amilo: go:no: nafa o:ngo: dabu.
³ Kaluka:isale nolba:yo: misa: kalulo: mesa:no:

malilo: fofodo: o:lia:, mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in
 o:lia:, ko:go:do: kalu o:lia: i a:ma: milifa ka-
 gafo:liki, gisalo: ho:giyo: a:na mo:lo:. Kalu
 nolba:yo: gisalo: a:no: mo:asululia:ib, ko:sega hen-
 felo: us a:namio: 144 daosen kaluka:isaleya:lo:,
 ini su sima:no:wo: Ya:suwa:lo: kilili i a:ma:yo:
 gisalo: ho:giyo: mo:lo:. ⁴ Kaluka:isale i a:no:
 uwo: dian o:leaumbo:,* madali godeyo: mo:kudu
 ha:naki, malilo: go:go:do:le elen. Iyo: sibi inso:lo:
 sia:lab amilo:, kudu ha:na:seno: o:m. Gode
 eyo: henfelo: kaluka:isale usamilo: sab a:no:
 nolo: da:fea:sa:ga:lo: a:ma:la: kililiakilo: diyo: i
 o:m ko:lo:, i a:no: Gode o:lia: sibi inso: o:lia:
 a:la:ma:no:le. I a:no:, egelo: amilo: ho:gi hedo:
 o:leaumbo: Godemo:lo: boba dimiyo: o:m. ⁵ I a:no:
 madali towo: mo:dikili sa:lan, a:la:ta:ga: i amio:lo:
 hala dimido:wo: mada aundo:mo: dowo:.

Ma:mula: kalu otaleno: towo: wido:

⁶ Ne ho:le ba:dakiyo:, ma:mul kalu nowo: akina
 dalolia:ga: sia:labiki ba:ba:. Ma:mul kalu a:ma:yo:
 kaluka:isale so:lo: mio: ko:li ko:lilo:wo:lo:,
 to ko:li ko:lilo:lo: sa:lano:lo:, henfelo: ko:li
 ko:lilo: amilo: sano:lo:, kaluka:isale tambo
 henfelo: amilo: sab o:mo:wo:lo: to nafa mela:no:
 mela:no:lo: a:lab a:no: wala sa:ma:ni ha:na:lab.
⁷ Eyo: halale sa:laki a:la:sio:, “Godeya:lo:
 kaluka:isaleyo: mo:walila:sa:ga: falasila:ma:no:
 ho:lono: fa:la:dowab ko:lo:, gio: e tagilaki, ene
 wiyo: wabulu sama. Akino:lo: henfelo:wo:lo: so:lu
 ho:no: a:la:ta:ga: ho:n si a:lab a:no:lo: Godeya: ene
 tambo dimido: ko:lo: e wabuluma.”

* **14:4:** Uwo: dian man a:la:do: sa:lab a:no:, kaluka:isaleyo:
 Godeyo: kata:taki, madali gode kudu ha:nab a:no: ko:lo: bale sio:.

⁸ Ma:mul kalu andeb a:no: tamin amilo: mio: a:no: ko:lo: kudu yakiyo: a:la:sio:, “Babilon amisa:n alan a:no: mada dugu alilaki, bidi ane. Babilon iyo: uwo: dian ga o:ngo: dowo:. Ga a:ma:yo: kaluwo: no:noloma:kiyo: wain ho:no: dimia:sa:ga:, iyo: e o:lia: uwo: dima:ki sendea:len. Babilon iliyo: kaluka:isale henfelo: tambo amilo: sab we, man mogago: ililo: dimidan a:no: ko:lo: dimidama:ki sendea:len ko:lo:, Gode eyo: Babilon amisa:n a:no: bidila:.”

⁹⁻¹⁰ Ma:mul kalu asol a:no: ma:mul kalu a:la: tamin amilo: mio: a:no: ko:lo: kudu yakiyo:, towo: a:la:sio:, “Kalu abeyo: no: mogago:wa:lo: ene misido: momado: a:no:lo: wabudaki, o:lo: ele ba:ba:no:wo: wo:lokan amiya:le, dagi amiya:le, difa: a:lalega, Godeya: kulufa:yo:lo: ilili alitab a:no: dia:ib. Godeya: kulufa:yo: a:no: mada halaido: dowaki, i amio: kulufa:yo: a:no: tambo ilili alifa:ib. Sibi inso: o:lia: ene ma:mula: kalu malilo: o:lia:ma: si wa:l amio: kalu a:no: nagalo: diakiyo:, de o:lia: u wanalo: hudakilo: ko:lo:n mogago: o:lia:ma:yo: nagalo:wo: alan dimia:ib. ¹¹ Kalumo:lo: nagalo: dimiakilo: de ho:mo:n fa:la:dowab a:no:, ko:ngo: mela:no: fa:la:dofo:mela:ib. Kaluka:isale no: mogago: o:lia:, ene misido: momado: o:lia:lo: wabuda:len a:no:, a:la:ta:ga: ene ele ba:ba:no:lo: di a:no:lo:, ho:lenowo:lo:, nuluwo:lo: iyo: nagalo: dia:likiyo:, ga:lilo: mo:mesa:ib. ¹² To nilo: so:lo:l we asuluma. Kaluka:isale Godeya: ele difa:lo: kudu ha:nakilo:,

---

14:8: Ais 21.9, Jer 51.7-8, Kala 17.2, 18.2,3   **14:9-10:** Kala 13.12-17   **14:9-10:** Mo:mo: 19.24, Song 75.8, Ais 51.17,22, Jer 25.15-16, Ese 38.22, Kala 16.19, 20.10   **14:11:** Ais 34.10   **14:12:** Kala 13.10

Ya:su amilo: tilida:da:i ha:na:lab i a:no:, halale kagafo:liki, hida:yo:wo: dia:li ha:na:lubi.”

¹³ A:la:ta:ga:yo: ne to nowo: Hebene a:la:ta:ga: sa:labi dabu. “To we sa:sa:lima. O:g wena a:la:ta:ga: tif amio:lo:, kaluka:isale Alana tilida:da:sa:ga: elen amilo: soma:nigab a:no: Gode eyo: iyo: sagale alita:mela:ib.” A:la:sa:labiki Mamaya:yo: a:la:sio:, “Hendele. Iyo: nanogo: odo: sia:la:ga: yab ko:lo:, man nafale inido: dimida:len a:ma: wa:l diakiyo:, ha:fo: mesa:ib.”

Gode eyo: henfelo: kaluka:isaleyo: falasilo:

¹⁴ Ne ho:le ba:dakiyo:, kol ho:lo:wo: ni milif doba:da: elena ba:ba:. Kola: wa:l amio: kalule o:ngo: sab, a:la:ta:ga: ene misa: amio: misa: kaluwa:lo: sa:ga:lan go:l amilo: dimido: a:no: sa:ga:la:b a:la:ta:ga:, salebe kowagelo: a:no: dagi amio: ta:li dofo:labi ba:ba:. ¹⁵ Ma:mul kalu nowo: Godeya: malilo: aya a:la:ta:ga: handalowakiyo:, kola: wa:l amilo: kalu sab o:mo:wo: towo: halale sa:lakiyo:, “Henfelo: amilo: fowo: geneli ko:lo: tuma:no: ho:lono: dowab ko:lo:, ge salebe kowagelo:wo: dia:sa:ga: gegedema” a:la:sio:. ¹⁶ A:la:fo:ko:lo: kalu kola: wa:l amilo: sen a:ma:yo: ene salebe kowagelo: a:no: dia:sa:ga:, henfelo:wa mumagolaki gegedelia:ga: dia:taki, henfelo: amilo: fo gen a:no: tambo kegenelia:ga: difa:

¹⁷ A:la:ta:ga: ma:mul kalu nowo: Godeya: malilo: aya a:la:ta:ga: handalowakiyo:, eyo:lo: salebe kowagelo:wo: dia:ga: handalowo:. ¹⁸ A:ma: fa:s amio:, ma:mul kalu nowo: delo: biso: a:no: bobalo: so:mea:sen mu gululo: a:na handalowakiyo:,

ma:mul kalu, salebe kowagelo:lo: ta:li sab o:mo:wo: ho:le sa:lakiyo: a:la:sio:. “Henfelo: amio: wain i fo a:no: geneli a:lab ko:lo:, ge salebe kowagelo: a:no: dia:ga:, fowo: gedea:sa:ga: tambo kegene dia:foma.”¹⁹ A:la:sa:labiki, ma:mul kaluwa:yo: salebe kowagelo: a:no: dia:ga: mumagolaki, wain fo a:no: kegenelia:ga:, wain fo basian aumbo:, kaluka:isaleyo: Godeya: kulufa:yo:wa: wa:la: sanama:ki, wain folo: basian hen a:na to:lolo:²⁰ Amisa:n ha:la: amilo: waindo: digibasia:sen a:na wa:la: sa:ndabikiyo:, ho:bo:wo: modo: ko:lo: handalowakiyo:, imilo:wo: kaluwa: kade ha:gdo: a:no: imilo: ko:lo:, ho:bo:wo: ilo: a:la:ta:ga: ane a:no: agelo:wo: 300 kilomita o:ngo: dowo:.

15

Ma:mula: kaluwa:yo: hida:yo: alan dom a:la:fo:wo: dia:mio:

¹ Ne Hebeneyo: ba:ba: amio:, ele ba:ba:no: alan ko:li nowo: fa:la:dowabikiyo: iligo:. Ma:mula: kalu dom a:la:fo: a:ma:yo: hida:yo: nagalo: alan dom a:la:fo: a:no: dia:ga: handalowabi ba:ba:. Hida:yo: alan dom a:la:fo: a:ma:yo:, Godeya: gadio: a:no: ilili alitaki elema:ib. Mo:wo: Gode elo: gadio:wo: a:na ilili alifa:ib. ² A:la:ta:ga: ne a:ba:ba: amio:, ho:n mogano: ma:feyo:lo:ma, hewo: o:ngo: ko:lo: de wa:sowa o:lia: elena ba:ba:. Ho:n golo: anib amio: niyo: kaluka:isale nolo: kagafo:lena ba:ba:. Kaluka:isale i a:ma:yo: no: mogago: o:lia: ene misido: momado: o:lia:mo:lo: mo:wabulu sa:laki,

ene wilo: mo:diyo: o:m. Iyo: Godeya:lo: gida
 dimi a:no: ta:li dosdofoli:ki, gisalo:wo: a:na mo:lo:
³ Gisalo: ililo: mo:lo: a:no:, Godeya: ene nanogdo:
 dian kalu Mo:sa:sa: ene gisalo: a:no: mo:laki,
 a:la:ta:ga: Sibi inso:wa: gisalo: a:no:lo: mo:lo:
 Iliyo: gisalo: a:no: molakiyo: a:la:sio:
 “Gode Alan, ge mada halaido:le.

Nanog gilo: dimido: a:no: mada nafale, molo
 ha:na:no: dimido:
 Henfelo: we tambowa: Misa: alano: ge.
 Man gilo:wo: mada digalo:le, a:la:ta:ga: hen-
 dele ko:lo:lab.
⁴ Kalu Alan, imilig ge malilo: ko:lo:,
 kaluka:isaleyo: tambo ge tagilakiyo:,
 gi wiyo: dulugu sa:la:sen.

Digalo: man gilo: dimida:sen a:no: kalaba fa:la:do
 alifa:yo: ba:ba: ko:lo:,
 henfelo: kaluka:isaleyo: tambo gelo:wa
 ya:ga:, gemo: wabulu sa:ma:ib.”

⁵ A:ma: fa:s amio: niyo: Hebene ko:lo:
 ba:dakiyo:, Godeya: malilo: a, helebeso:ga:lo: di
 a:no:* kolaefo:lana ba:ba:. ⁶ Ma:mula: kalu dom
 a:la:fo: a:ma:yo: hida:yo: alan dom a:la:fo: a:no:
 dia:ga:, malilo: aya a:la:ta:ga: fa:la:dowo:. I a:no:
 helebeso:go: mada nafale fo:fo:lesodo: sa:ga:laki,
 bul go:l amilo: dimido: a:no:lo: ko:lo:wa ba:ba:
⁷ A:la:ta:ga: mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in a:namilo:
 a:lab imili noma:yo: ma:mula: kalu dom a:la:fo:

15:3: Kis 15.1, Song 139.14, 145.17   **15:4:** Song 86.9, Jer
 10.6-7   **15:5:** Kis 38.21   * **15:5:** Mo:sa:s ho:len a:namio:
 Yu kaluka:isale iliyo: helebeso:g a dia:li mio: ko:lo:, Gode e a:na
 dowa:sen. A:la:ta:ga: kaluka:isale iliyo: bobayo: so:mea:liki, a:na
 gulugulula:sen. Yo:n eyo: ho:le ba:dakiyo:, a a:no: Hebene a:labiki
 ba:ba:.

imo:wo: go:l amilo: fafo dimido: a:no: dimi. Fafo us a:namio:, Gode mela:no: mela:no:lo: a:lab a:ma: kulufa:yo:wo: wa:lifo:. ⁸ Godeya: halaido: o:lia: ene malilo: nafale a:no:lia:yo: widakiyo:, de ho:mo:n modo: a:no: malilo: a us a:namio: wa:lifo: ko:lo:, kaluwo: a:na ti ha:na:no:wo: mo:dowo:. A:la:fo:ko:lo: mo:ti ha:nakilo: eleno:, ma:mula: kalu dom a:la:fo: a:ma:lo: hida:yo: dom a:la:fo: a:no: ilili alita:ga: kedetaliki, a:na tina:no: doma:ib.

16

Godeya: kulufa:yo: fafo amilo: fo:fo:lo: domo: we

¹ To nowo: Godeya: malilo: aya a:la:ta:ga: ma:mula: kalu dom a:la:fo:mo: halale sa:labiki dabu, “Godeya: kulufa:yo: ko:lo: fafo dom a:la:fo: amilo: fo:fo:lo: a:no: gio: dia:ha:na:ga: henfelo:wa kolodoma.” ² A:la:sa:labiki ma:mul kalu agel a:ma:yo: fafo elo:wo: dia:ha:na:sa:ga: hena kolodo to:lolo:. Kolodo: to:lolabiki, kaluka:isale no: mo:gago: elo: ele ba:ba:no:lo: di a:no:lia: e misido: mo:mado:lo: wabulu sa:la:sen a:namio: ogen halaido: a:no: iya kandayaki, nagalo: alan dowo:.

³ Ma:mul kalu andeb a:ma:yo: fafo elo:wo: so:lu ho:na kolodabiyo:, so:lu ho:n a:no: ho:bo: dowo:sa:ga:, kalu sowo:wa: ho:bo: ko:lo: kan:dali o:ngo: dowo:. A:la:gabiyo: ho:na: us amilo: mela:no:lo: sen a:no: tambo sowo:.

⁴ Ma:mul kalu asol a:ma:yo: fafo elo:wo: ho:n o:lia: ho:n si o:lia:ya kolodabiyo:, tambo ho:bo: fa:la:dowo:. ⁵ A:la:gabiki niyo: ho:ndo:

15:8: 1Kin 8.10-11, 2Sto 5.13-14, Ais 6.4   **16:2:** Kis 9.10, Kala 13.12-17   **16:3:** Kis 7.17-21

bo:fo:lowan ma:mul kalu a:ma:yo: a:la:sa:labi
dabu,

“Ge Malilo:. Tamin amio: ge elen a:la:ta:ga:
o:go:lo: ge a:lab.

Gilo: aloba:da:sa:ga:lo: wa:deab a:no:
digalo:le.

⁶ Kalu i wema:yo: dinali sa:lan kalu o:lia:,
ge amilo: tilidabu kaluka:isale o:lia:yo:
sa:ndabikiyo:, ho:bo:wo: tulo: ko:lo:,
o:go: Gode giyo: i a:no: digalo:le wa:deakiyo:,
ho:bo: a:no: imo: maiya:ki dimi.”

⁷ A:la:ta:ga: to nowo: bobalo: so:mea:sen mu gul-
ulo:wa a:la:ta:ga: sa:labi dabu.

“Hendele, Gode Alan Halaido:lo: a:labo: ge ko:lo:,
gilo: mo:walila:sa:ga:lo: wa:deab man a:no:
mada digalo:le gab.”

⁸ Ma:mul kalu fa:la:lamel a:ma:yo: fafo elo:wo:
ofa kolodabikiyo:, ofo: de o:ngo: fa:la:dowaki
halaido: ta:ndakiyo:, kaluka:isaleyo: deya:lo:
mo:no: o:ngo: dowo:. ⁹ Hida:yo: alan we, Gode
eyo: bo:fo:len ko:lo:, kaluka:isaleyo: ofa:yo: de
o:ngo:ma: so:dabikiyo:, iliyo: Godeyo: wa:sa:le
sio:. Ko:sega iliyo: Godemo:wo: mo:foga:le sa:laki,
a:la:ta:ga: e wiyo: mo:dulugu sio:.

¹⁰ Ma:mul kalu bi a:ma:yo: fafo elo:wo: no:
mogago:wa: misa: kalulo: sa:sen fofodo: wa:l
a:na kolodabiki, elo: bo:fo:len hen a:namio:
sololi fa:la:dowo:. Kaluka:isale a:namilo: sen
a:no: nagalo:wo: alan diakiyo:, eano: inin gegede
mo:no:. ¹¹ I amilo: nagalo: alan diab o:lia: ogen
fa:la:dowab a:no: ba:dakiyo:, Hebenelo: Gode sab

16:7: Song 19.9, Kala 15.3
10.22, Ais 8.21-22

16:9: Kala 9.20-21

16:10: Kis

o:mo:wo: wa:sa:le sio:. Ko:sega ililo: dimida:sen
a:no: ko:lo: foga:le sa:ma:no:wo: mo:asulo:.

¹² Ma:mula: kalu do:go:fe a:ma:yo: fafo elo:wo:
ho:n alan Yufuletis a:namio: kolodo:. Misa:
kalu, ofdo: yando: doba:da:lo: mia:no:wo: a:ma:
togo: dimidalima:ki, ho:n a:no: tambo kalaleli.

¹³ A:la:ta:ga: niyo: a:na bo:fo:len amio: mama mo-
gago: otaleno:, wa:la:no: o:ngo: ko:lo: fa:la:dowabi
ba:ba:. Iyo: sowa: mogago: o:lia: no: mogago:
o:lia:, a:la:ta:ga: madalilo: dinali sa:lan kalu
o:lia:ma: mego:fa fa:la:dowo:. ¹⁴ Mama mogago:
se otalen a:ma:yo: molo ha:na:no: dimidakiyo:,
henfelo: amilo: misa: kalu i a:no: tambolo:wa ane.
Gode Alana:lo: mo:walilima:no: ho:len a:namio:,
bubo:wo: alan fa:la:doma:no: ko:lo:, ame kaluwo:
tambo kegenema:ki, mama mogago: a:ma:yo:
misa: kalulo:wa sa:ma:ni ane. ¹⁵ Ko:sega iyo: elo:
mia:no: ho:lono: mo:asuluma:ib a:lakiyo:, Ya:su
eyo: a:la:sio:, “Dabuma! Ne afalo: dian kalu o:ngo:
ko:lo: mia:nigo:l. Kaluka:isale abeyo: sikaga si-
liki, helebeso:go: dimidalia:ga:lo: yasilab a:no:
gio: hagulabowo: mo:ha:naki mo:sendeloma:ib.
Gi a:no: sagale alifa:ib” a:la:sio:. ¹⁶ A:la:ta:ga:
mama mogago: a:ma:yo: misa: kalu a:no: tambo
kegenelia: ha:na:ga:, Hibulu towo: Amagedon
a:la:do: sa:lab hen a:na kegeo:.

¹⁷ Ma:mul kalu dom a:ma:yo: fafo elo:wo: akina
kolodabiki, to nowo: Godeya: malilo: ayamilo:
misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:na a:la:ta:ga: ha-
lale sa:laki a:la:sio:, “Edaka:!” ¹⁸ A:la:sa:labikiyo:
wabelego: tili tandeaki, gun bosolakiyo:, fowo:

alan dowa:sa:ga:, hiniyo: alan tilo:. Hini a:no: mada alan tilo: ko:lo:, kaluka:isale henfelo: wenamilo: tamin amilo: sen a:ma:yo: dimido: wengo:wo: mada mo:ba:ba:. ¹⁹ Hini alan a:ma:yo: Babilon amisa:n alan a:no: otalen alobanalia: difa:. A:la:ta:ga: henfelo: amilo: amisa:n ko:li ko:lilo: delen a:no: mada bidila:. Gode eyo: Babilon amisa:n alan a:ma:lo: man mogago: dimido: a:no: asulakiyo:, eyo: kulufa:yo: elo:wo: aluna: ho:n o:ngo: ko:lo: go:fo: amilo: wasulia:ga: wa:lifo: a:no: imo: maiya:ki dimi. A:la:go:ko:lo: iyo: Godeya: kulufa:yo:wo: ba:dab. ²⁰ A:la:gabikiyo: ho:na:lo: hegefa: hen a:no: ho:bo:le ha:naki, hen misio: a:no:lo: kelege dowo:. ²¹ Akin halona a:la:ta:ga:yo: ais hido: alan a:no: henfelo: wena tia:. Ais a:ma: hida:yo:wo: 45 kilo: o:ngo: ko:lo: dowo:. Ais a:no: kaluka:isale wa:la ti alilabikiyo:, iyo: nagalo:wo: mada alan diakiyo:, Godeyo: wa:sa:le sio:.

17

Uwo: diakilo: molelo: dia:sen ga a:ma: ha:go: fanda sio:

¹ Ma:mula: kalu dom a:la:fo: fafolo: koloda:len a:no: imilig nowo: nelo:wa ya:ga:yo: a:la:sio:. “Ho:ndo: sagalifelo: amilo: amisa:n alan a:no:, uwo: diakilo: molelo: dia:sen ga* o:ngo: sab ko:lo:,

---

16:19: Kala 14.10   **16:20:** Kala 6.14   **16:21:** Kis 9.23-24, Kala 11.19   **17:1:** Jer 51.12-13   * **17:1:** Uwo: diakilo: molelo: dia:sen ga a:la:do: sa:lab a:no: man mogago: ko:li ko:lilo: a:no: ko:lo: bale sio:. Kaluwa: ene ingayo: kata:takilo: uwo: dian ga o:lia:lo: alilan o:leaumbo:, kaluka:isale iliyo: Gode hendele a:no: gola ba:daki, madali godeyo: ko:lo: kudu ha:na:lab.

Gode elo: e mo:walilaki falasila:ma:no: a:no: gelo:
walama:nigo:l ko:lo: ge ba:ba:ni mena. ² Henfelo:
wema: misa: kaluwa:yo: ga a:no:lia: uwo: dia:len.
A:la:ta:ga: henfelo: kaluka:isaleya:lo: aluna: ho:n
na:sen o:leaumbo:, ga a:ma: man mogago: a:no:
kudu ha:nakiyo:, sagala:liki dimida:len ko:lo:, iyo:
no:nolo: dowo:.”

³ A:la:ta:ga:yo: ne Mama iliki ho:le ba:da:len
ko:lo:, ma:mul kaluwa:yo: ne tililia:ga: kalaleli
hen a:na ane. Niyo: hen a:na ba:ba: amio:,
ga nowo: no: mogago: genelo: wa:la sabiki
ba:ba:. Godelo: dio:gakilo: wi ko:li ko:lilo:wo: no:
wa:la sa:sa:li alifelo:, a:la:ta:ga: ene misa:yo: dom
a:la:fo:, beso: do:la:fo: ko:lo: ba:ba:. ⁴ Ga a:no:
helebeso:go: ho:mo:solo: o:lia: genelo: o:lia:ya
dimido: a:no: tigili sa:ga:lo:. A:la:ta:ga: helebeso:g
elo: ko:lo: a:no: go:l o:lia: u nafaya momado:
ko:lo: bumale bido: ba:ba:. Eyo: go:fo: go:l
amilo: dimido: a:namio:, elo: uwo: dian man
a:no:lia: man mogago: dimida:sen ko:li ko:lilo:
a:no:lia: wasulia:ga:, e dagi amio: ta:lisena ba:ba:.

⁵ A:la:fo:ko:lo: ene wo:lokan amio: wiyo: bale
sa:lakiyo: a:la:sa:sa:lo:,

Ne Babilon alano: ne.

Uwo: diakilo: molelo: dia:sen ga o:lia:,

henfelo: wenamilo: man mogago:lelo: dimidan

o:lia:ma: anowo: ne.

⁶ Gode amilo: tilidabu kaluka:isale, Ya:sulo: kudu
ha:na:la:ga:lo: sana sowo: i a:no: ga a:ma:yo:
sagala:li asulakiyo:, ho:bo: ililo: a:no: wain ho:n
o:leau na:sa:ga: no:nolo:.

Niyo: ga a:no: ba:da:ga:yo: mada iligaki kele asulo:. ⁷ A:la:gabikiyo: ma:mul kalu a:ma:yo: nemo:wo: a:la:sio:, “Ge waga molo asulaya? No: mogago: misa: dom a:la:fo:, beso: do:la:fo: a:no:lia:, ga no: wa:l amilo: sab a:no:lia:ma: ha:go: wo:no:le delen ko:lo: niyo: gemo: fanda sa:ma:nigo:l. ⁸ No: mogago: gelo: ba:ba: a:no: tamin amio: mela:no: elen ko:sega, o:go: e mela:no:wo: aundo:ma. E hen alu dondo:ma a:namilo: tiane a:no: amalela:maka a:fa:la:dowalikiyo:, e sanalema:no:lo: doba:da: ha:na:ib. Gode eyo: henfelo: we o:dimidama:no: ilikiyo:, kaluka:isale nol ili wiyo: mela:no: bugo: amilo: mo:sa:sa:lo: i a:ma:yo: no: mogago: a:no: iligi ba:da:sa:ga: molo asuluma:ib. Mo:wo: no: a:no: tamin amio: mela:no: elen. O:go: e mela:no:lo: aundo:ma, ko:sega tif amio: e a:ma:la: fa:la:doma:ib.

⁹ “To nilo: so:lo:l we, dinafa aloba:da:sa:ga:, asuluma. Misa: dom a:la:fo: a:no:, hen misio: dom a:la:fo: a:no:, ga a:namilo: sab a:no: ko:lo: balesio:.

¹⁰ A:la:ta:ga: misa: dom a:la:fo: a:ma: ha:g nowo: we. Henfelo: amilo: misa: kalu dom a:la:fo: a:no: ko:lo: bale sio:. Misa: kalu bila:fo: nol a:no: o:ma kata:fo:. A:la:ta:ga: nowo: o:go: o:a:lab, a:la:ta:ga: dom imili nowo: o:semo:fa:la:dowo:. Ko:sega dom a:no: fa:la:dowalikiyo:, e ho:len abolda:su bo:fo:mela:ib. ¹¹ No: mogago: tamin amilo: eleno:, a:la:ta:ga: o:go: mo:a:lab a:no: misa: kalu owo: e. Misa: kalu doma:la:fo: us a:namilo: elen nowo: e, ko:sega e sanalema:no:lo: doba:da: ha:na:ib.

¹² “Bes do:la:fo: gilo: ba:ba: a:no:, misa: kalu

do:la:fo: nol a:no:, heno: ililo: semo:bo:fo:lab a:no: ko:lo: bale sio:. Ko:sega iyo: no: mogago: o:lia: ua dowakiyo:, ofa:si imiliseya bo:fo:mela:ib. ¹³ Kalu do:la:fo: a:no: asulo: imilise dowakiyo:, halaido: ililo:wo: no: mogago: emo: dimiaki, iyo: e ha:ga doma:ib. ¹⁴ Iliyo: Sibi inso: o:lia:yo: giso: alan diaki babuma:ib. Ko:sega bubo: a:no: Sibi inso: a:ma: tininima:ib. Mo:wo: kalu alana: Alano: e. Misa: kaluwa: misa:yo: e. A:la:ta:ga: Sibi inso:wa:lo: ho:ida:sa:ga: da:feabikilo:, elo: kudu ha:na:len kaluka:isale i a:no: e o:lia: dowaki tininima:ib.” Ma:mul kalu eyo: a:la:sio:.

¹⁵ A:la:ta:ga: ma:mul kaluwa:yo: nemo:wo: a:la:sio:, “Uwo: diakilo: molelo: dia:sen galo: sen a:namilo: ho:n sagalifelo: gelo: ba:ba: a:ma: ha:go: we. So:lo: mio: ko:li ko:lilo:wo: a:la:ta:ga:, henfelo: amilo: amisa:n ko:li ko:lilo:wo: a:la:ta:ga:, to ko:li ko:lilo:lo: sa:lan kaluka:isale modo: sab a:no: ko:lo: bale sio:. ¹⁶ No: mogago: o:lia: bes do:la:fo: ko:lo: gilo: ba:ba: a:ma:yo: uwo: dian ga o:mo:wo: mo:beaki gadima:ib ko:lo:, iliyo: ga a:ma: kelego: da:lab a:no: tambo dia:sa:ga:, e hagulabo ta:takiyo:, ho: elo:wo: na:sa:ga:, ki elo:wo: deya gilima:ib. ¹⁷ Ililo: dimidama:no: asulo: a:no: Gode eyo: ili asulo:wa disalifa: ko:lo:, iyo: asulo:wo: imilig dowaki, no: mogago: e bo:fo:melea:kiyo:, halaido: ililo:wo: emo: dimia:ib. A:la:ta:ga: iliyo: a:la:dimida:i ha:na:la:ga:, Godeya: enedo: dinali sio: a:no: tambo ililitaliki, a:na elema:ib. ¹⁸ Ga gilo: ba:ba: a:no:, amisa:n alan henfelo: welo: misa: kaluwa:lo: bo:fo:lab a:no: ko:lo: bale sio:.”

18

Babilon amisa:no: bidila:

¹ A:ma: fa:s amio: ma:mul kalu nowo: Hebene a:la:ta:ga: tindabi ba:ba:. E halaido:wo: alan di ko:lo: ho:wo: eya a:la:ta:ga:lo: fa:la:dowab a:ma:yo: henfelo: we ho:lelia:ga: difa:. ² Eyo: towo: halale ho:le sa:lakiyo: a:la:sio:,

“Babilon amisa:n alan a:no: mada bidila:,

O:go: amisa:n a:no: hungo: hen dowaki,

mama mogago: ko:li ko:lilo: a:ma: dia:sa:ga: sab.

A:la:ta:ga: o:ba: mogago:le ko:li ko:lilo: a:no:lo: a:na sab.

³ Babilon kaluka:isale man mogago: ililo: dimida:len a:no:,

henfelo: kaluka:isale tambowa:yo: sagala:liki, man a:no: ko:lo: kudu ha:na:len.

Henfelo: amilo: misa: kalu dowo: a:no: tambowo: ga we o:lia: uwo: dia:len.

A:la:ta:ga: henfelo: amilo: kelego: kililiakilo: molelo: dian kalu i a:ma:yo:, man mogago: ko:li ko:lilo: elo: mo:sendelowakilo: dimida:len a:namio:, moleyo: modo: ko:lo: dia:len.” Ma:mul kalu eyo: a:la:sio:.

⁴ A:la:ta:ga: niyo: Gode eyo: Hebene halonamio: to nowo: sa:labi dabu.

“Kaluka:isale nilo: gio: amisa:n we ta:ta:ga:, handaloma!

Ililo: mogago: ko:li ko:lilo: dimidan a:namio: gio:lo: diabena:ki mena.

Ililo: falasilaki wa:ldo: dimiab amio: gio:lo: diabena:ki mena.

- 5 Mo:wo: ililo: mogago: dimido: a:no: dibida:i
fa:la:nda:ga:, Hebeneyo: golo: ko:lo:lab.
Hala dimido: ililo: a:no: Gode eyo: tambo
asulufo:lab.
- 6 Ilido: nolbo:lo: dimi o:leaumbo:, giliyo:lo:
imo:wo:lo: ko:ngo: dimia:bi.
Ililo: dimido: a:no: wa:lo: a:dimiakiyo:,
ko:ngo: nowo: a:ba:la:sa:ga: dimia:bi.
Ililo: man mogago: nolbo:lo: dimida:len a:no:
aluna: ho:n, go:fo: amilo: wasu o:leo:ngo:
ko:lo:, giliyo: go:fo: a:la: nowo: a:balita:ga:,
imo: maiya:ki a:ma:la: dimia:bi.
- 7 Ga a:ma:yo: ene wiyo: wabulu sa:laki, ene
do:mo:wo: sagale alifa: ko:lo:, giliyo: a:no:
aloba:da:sa:ga:yo:, emo:wo: hida:yo: o:lia:
nofolo o:lia:yo: ko:ngo: a:ma:la: dimia:bi.
Enena:ma:la:yo: o:lile a:la:asulaki, kailakiyo:
a:la:sio,
'Misa: ga alano: ne ko:lo: ni bo:fo:liki so:l.
Ne ga sa:ba:lo: o:ngo:ma ko:lo:, nofolan man
a:no: ne amio: mada mo:doma:ib.'
- 8 Ga a:ma:yo: a:la:asulo: ko:lo:, hida:yo: alan ko:li
ko:lilo: we ho:len imilig no amio: elo:wa
fa:la:doma:ib.
Soma:no: o:lia: ya:lima:no:wo:lo: a:la:ta:ga:
maiyo: alano:lo: elo: amio: fa:la:doma:ib.
Gode Alan galo: mo:walilima:nigab a:no: ha-
laido:le a:lab ko:lo:, ga a:no: deya: tambo
ma:ib.
- 9 "Henfelo: amilo: misa: kalu iliyo: ga we o:lia:
egele sagala:li silikiyo:, e o:lia: uwo: dia:len ko:lo:,

18:5: Mo:mo: 18.20-21, Jer 51.9   **18:6:** Song 137.8, Jer 50.15,29,
2Tes 1.6   **18:7:** Ais 47.7-9   **18:8:** Kala 17.16   **18:9:** Ese
26.17, 27.30-35

iliyo: e deya: nakilo: de ho:mo:n fa:la:dowab a:no:
 ba:dakiyo:, ga a:no: sowab a:laki, nofolakiyo:
 ya:lima:ib. ¹⁰ Iliyo: ga a:ma:lo: nagalo: diab a:no:
 ba:da:sa:ga: tagilakiyo:, iyo: ko:na: kagafo:liki, sa
 ya:lakiyo: a:la:sa:ma:ib,

“Wai! Wai, amisa:n alan.

Ai Babilon, ge amisa:n halaido: wilo: elen
 ko:sega

o:go: ge ofa:si imiliga bidila:’ Iliyo:
 a:la:sa:la:liki sa ya:lima:ib.

¹¹ “Henfelo: amilo: kelego: kililiakilo: molelo:
 dian kalu i a:ma:yo:, amisa:n a:no: kelego:
 ko:li ko:lilo: wa:kabiyo: mo:kililia:nigabo:lo:b
 a:la:asulaki, sa ya:lima:ib. ¹² Amisa:n a:namilo:
 ililo: kelego: kililia:lano: we. Go:l, silba, u
 nafayo:, helebeso:g momado: nafa ko:li ko:lilo:,
 nowo: genelo:, nowo: ho:mo:solo:, nowo: taiyo:
 abeyo: a:no:, a:la:ta:ga: i mundo: nafayo: o:lia:,
 kelego: ko:li ko:lilo: no alana: bes a:namio:lo:
 dimido: o:lia:, i ko:li ko:lilo:lo:, go:fo: ki ko:li
 ko:lilo:lo:, u nafa amilo: kelego: ko:li ko:lilo: a:no:
 dimida:sa:ga: kililia:len. ¹³ A:la:ta:ga: kelego:
 nolo:lo: kililia:lano: we. Nudo: nafa kelego:
 o:lia:, mun nafalo: dowan kelego: o:lia:, wain
 ho:no:lo:, o:lif ho:no:lo:, wa ho:no:lo:, da:si
 witdo:lo:, kaowo:lo:, sibiyo:lo:, ho:solo:, ho:s i
 fofodo:lo: dia:ha:nano:lo:, madali nanogdo: dian
 kaluka:isaleyo:lo:, kelego: a:no: tambo amisa:n
 a:namio: wa:kabiyo: mo:kililia: mela:no:.

¹⁴ “Kalu nolba:yo: imo:wo: a:la:sa:ma:ib,
 ‘Kelego: gililo: meselakilo: dia:len a:no: kelege

dowo: ko:lo:lab. Mole alan gilo: delen o:lia:, nafa kelego: delen a:no:lia:yo: kelege dowo: ko:lo:, wa:kabiyo: mo:dia:ib.’ ¹⁵ Babilon amisa:n a:namilo: kelego: kiliakilo: mole alando: dia:len kalu i a:ma:yo:, ga a:no: nagalo: diab a:no: ba:da:ga: tagilakiyo:, ko:na: kagafo:liki, sa ya:lima:ib. ¹⁶ A:na sa ya:fodakiyo: a:la:sa:ma:ib, “Wai! Wai, amisa:n alano:.

Gio: momadakiyo:, helebeso:g nafale ho:mo:solo: o:lia: genelo: o:lia: sa:ga:la:len.

A:la:ta:ga: go:l o:lia: u nafale o:lia: biki o:lia:ma: momada:len.

¹⁷ Ko:sega ofa:si imilig a:naka, mole alan wilo: di a:no: bidi alilaki, kelege dowo:.’

“A:la:ta:ga: ho:n ko:sulo: biso: kaluwo:lo:, mageso: kaluka:isale ko:su amilo: ha:na:sen a:no:lo:, ho:n ko:su amilo: nanogdo: dia:sen kaluwo:lo:, so:lu ho:n amilo: mole nanogdo: dian a:no:lo: tambo, ko:na: kagafo:lana ba:ba:ib.

¹⁸ I a:ma:yo: ga a:no: deya: nakilo: de ho:mo:n fa:la:dowab a:no: ba:da:ga:yo:, a:la:sa:ma:ib ‘Amisa:n alan wema:yo:, amisa:n nolo: e mada tinio: ko:lo: elen.’ ¹⁹ Iliyo: mada nofolakiyo:, hena:mu ko:lo: inin misa: wa:la fugala:sa:ga:, ya:lakiyo: a:la:sa:ma:ib,

“Wai! Wai, amisa:n alan.

Amisa:n wema:yo: moleyo: alan dowakiyo:, ho:n ko:su so:lu ho:n amilo: sia:lowan o:lo: biso: i a:ma:yo:lo: moleyo: alan dima:ki ta:fo:.

Ofa:si imilig a:naka, amisa:n alan a:no: bidi ane.

20 Hebenelo: sab gio: mada sagalema.

Dinali sa:lan kaluwo:lo:, iliga:felo: kaluwo:lo:,
tilidabu kaluka:isale gio:lo: mada
sagalema.

Mo:wo: Gode alan a:ma:yo: ga a:no:
mo:walila:sa:ga:, ga a:ma:lo: man gimo:lo:
dimida:len aumbo: wa:de alifa:’ ”

21 A:la:ta:ga: ma:mul kalu halaido: noma:yo: u
gumisio: alan badio: a:no: dia:sa:ga:, so:lu ho:na
to:lolakiyo: a:la:sio:,

“U ko:lo: ho:n amilo: sanditab o:leaumbo:, Ba-
bilon amisa:n alan a:no: mada halaido:
bidila:ma:ib ko:lo:,

kaluka:isaleyo: wa:kabiyo: mo:ba:ba:ib.

22 Babilon gilo: gida sa:ndan o:lia:, gisalo: mo:lan
o:lia:, uluna folan o:lia:, olo bulu folan
o:lia:yo:,

geya a:la:ta:ga:yo: wa:kabiyo:
mo:fa:la:doma:ib.

Nanog dian kaluwo: amisa:n gilo: amio: nanogo:
wa:kabiyo: mo:dimidama:ib.

Ma:n beseab amilo: go: a:lan o:leaumbo:, ge
amio: mo:fa:la:dowa:mela:ib.

23 Nafa gelo: amilo: do:itan a:no: wa:kabiyo:
mo:do:ifa:ib.

Ga tili alitakilo: sagalo: to sa:lan a:no: ge amio:
mo:fa:la:doma:ib.

Tamin amio:, go:no:n kelego: kiliakilo: molelo:
dian kalu iyo: kalu alan wilo: di dowa:sen.

A:la:ta:ga: fofa gilo: dimido: a:ma:yo:, henfelo:
kaluka:isaleyo: hala togbala tililia:gane.

18:20: Lo 32.43, Ais 44.23, Jer 51.48   **18:21:** Jer 51.63-64, Ese
26.21   **18:22:** Ais 24.8, Ese 26.13   **18:23:** Jer 7.34, 16.9, 25.10

24 Giyo: Godeya: dinali sa:lan kalu o:lia: e
 amilo: tilidabu kaluka:isale o:lia: henfelo:
 kaluka:isale nolo:lo: sana sowo: ko:lo:,
 Gode eyo: ili ho:bo:wo: gi amisa:n a:na tulo:
 elena ba:ba: ko:lo: ge a:na wa:dema:ib.”

19

1 A:la:ta:ga:yo: ne Hebene halonamio: modo:
 ko:lo: kegeakilo: halale tolano: o:ngo: ko:lo: dabu.
 Iliyo: a:la:sa:labi dabu.

“Yawe ene wiyo: dulugu sama! *

Nili Gode wema:yo: nio: a:ma:la: di.

E wilo: alan a:la:ta:ga: halaido:lo: di.

2 Elo: mo:walila:sa:ga:lo: wa:deab a:no: mada di-
 galo:le gab ko:lo:,
 niliyo: e wabulu so:lo:l.

Babilon kaluka:isale ili man mogago: dimidan
 a:ma:yo: henfelo: kaluka:isale a:no:lo: man
 mogago: dimidama:ki, sendelia:ga: ta:fo:.

Iliyo: Godeya: ene nanogdo: dian
 kaluka:isaleyo: yasala:len ko:lo:, Gode eyo:
 iyo: mo:walila:sa:ga: wa:de alifa:.”

3 A:la:ta:ga: iliyo: wa:ka halale sa:laki a:la:sio:,

“Yawe ene wiyo: dulugu sama!

Babilon e deya: so:dabilo: de ho:mo:n e amilo:
 fa:la:dowa:lab a:no: mela:no: mela:no:le
 mela:nigab.”

4 Iliyo: a:la:sa:la:sa:ga:, Gode e misa: kalulo:
 mesa:no: fofodo: a:na sab ko:lo:, ko:go:do: kalu

18:24: Jer 51.49, Kala 17.6 * **19:1:** To we Hibulu to sa:laki,
 “Hala:luya” a:la:sa:sa:lo:, ko:lo: a:ma: ha:go: we, Yawe e dulugu
 sama. Yawe a:la:do: sa:lab a:no: Godeya: ene wileyo: o:m. **19:2:**
 Lo 32.43, Kala 6.10

do:la:fo: a:la: a:la:ta:ga: fa:la:da:in a:no:lia:,
 mela:no:lo: a:lab fa:la:da:in o:lia:ma:yo: Godeyo:
 wabudaki, e milifa gulalu asitaki misa:fu
 fufudakiyo: a:la:sio:,
 “Mada hendele o:m. Yawe ene wiyo: dulugu
 sama!”

Sibi inso: a:ma: ga tililiaki ma:no:wo: ma:ib

⁵ A:la:ta:ga: to nowo: misa: kalulo: mesa:no:
 fofodo:lo: a:na a:la:ta:ga: handalowakiyo: a:la:sio:,
 “Kalu wilo:wo:lo:, kalu wilo:malo:lo:,
 Ene nanog dian kaluka:isaleyo:lo:, a:la:ta:ga:
 Godelo: tagilab kaluka:isale a:no: tambo,
 Giliyo: Godeya: ene wiyo: ko:lo: dulugu sama!”

⁶ A:no: ko:lo: dabu amio:, kalu modo: kegeo:
 a:ma:lo: to sio:wo:, ho:nsa gu amilo: fodo: o:ngo:
 fa:la:dowakiyo:, gun guiyen a:gaki ho:le sa:laki
 a:la:sio:
 “Nili Alan Gode Halaido:le eyo: henfelo:
 kaluka:isaleyo: tambo e bo:fo:lab ko:lo:,
 Yawe ene wiyo: dulugu sama!”

⁷ Nio: sagalo: dowaki, ha:sa mesa:niki.
 Ene wiyo: wabuluma.

Mo:wo: Sibi inso:wa: ga tililia:no:wo: o:ma mio:.
 A:la:ta:ga: ene gayo:† momadelia:ga: a:lab.

⁸ Helebeso:g nafa, ho:lo: fo:fo:lesodo: a:no: emo:
 kama:ki dimi.”
 Helebeso:g nafa a:no: man digalo: nafale
 ko:lo: tilidabu kaluka:isale i a:ma:lo: dim-
 ida:leno: o:m.

19:6: Kala 14.2   **19:7:** Ais 61.10, Kala 21.2   † **19:7:** Sibi
 Inso:wa: ga a:la:do: sa:lab a:no: tilidabu kaluka:isale a:no: ko:lo:
 sio:.

9 Ne a:no: ko:lo: da:da:len amio:, ma:mul kaluwa:yo:, “To we sa:sa:lima” a:la:sio:. “Sibi inso:wa: galo: silialitab amilo: ma:no:lo: ma:no: mena:kilo: ho:ido: a:no:, Gode eyo: gio: sagale alifa:ib.” A:la:ta:ga: ma:mul kaluwa: a:kudu sa:lakiyo:, “To we mada hendele Godelo:wa a:la:ta:ga: mio: ko:lo: so:lo:l.”

10 A:la:sa:labiki, niyo: e wabuluma:niki, e gibdo:wa gulalu asi ko:sega, e sa:lakiyo:, “A, gio: nemo:wo: wabulu sa:la:so:bo. Ge o:lia: gado nado o:lia:ma:yo: to hendele Ya:suwa:lo: kalab amilo: wido: a:no: tili asulo: ko:lo:lab. Godeya: nanog dian kalu gi o:ngo:wo: nowo: ne. Godeya: wiyo: imiliko: wabulu sama! Mo:wo: Ya:suwa:lo: to hendele kalab amilo: wido: a:ma:yo:, kalu nolba:yo: Godeya: to walama:no:wo: halaido:wo: dimiaki-gab.”

Kaluwo: ho:s ho:lo: wa:la asita:ga: bubo:

11 Hebeneyo: kolaetabiki ba:ba: amio:, ho:s ho:lo: nowo: a:na ba:ba:. Kalu ho:s wa:l amilo: sab a:ma: wi nowo: we, Tilidabuwo: Mo:ta:ta:sen. A:la:ta:ga: wi nowo: we, Hendele. Eyo: digalo:le mo:walila:sen, a:la:ta:ga: e gis o:lia: bubakiyo:, man digalo:le kudu ha:naki buba:sen. 12 Ene siyo: de wa:sowa alan o:ngo: dowo: ko:lo:, misa: kaluwa:lo: misa: amilo: sa:ga:lan a:no: ene misa: amio: modo: sa:ga:le alifelo:. Wi nowo: e amio: sa:sa:lilia:ga: delen a:no: nolo: mo:asulaki, ina:li e asulo:. 13 Helebeso:g sambo ho:bo: amilo: to:lolo:

19:9: Madi 22.2   **19:10:** Ilig 10.25-26, Kala 22.8-9   **19:11:** Song 96.13, Ais 11.4, Kala 1.5, 6.2   **19:12:** Dan 10.6, Kala 1.14, 2.17   **19:13:** Ais 63.1-3, Yo:n 1.1,14

a:no: e tigili sa:ga:lo: ko:lo:, ene wiyo: nowo:, Godeya: To. ¹⁴ Ame kalu Hebenelo: sen i a:no: helebeso:g nafa, ho:lo: fo:fo:lesodo: a:no: ko:lo: sa:ga:lala:sa:ga:, ho:s ho:lo: wa:la kandaya:sa:ga:, e ko:lo: kudu ane. ¹⁵ Kalu a:ma: mego:f amio: helebesi sambo miyo:‡ ko:lo: handalowa:sa:ga:yo:, helebesi a:ma:yo: henfelo: kaluka:isale o:lia: bubalikiyo: tiginima:ib. Eyo: kaluka:isaleyo: mo:nofolaki, halaido: bo:fo:mela:ib. Wain fo ib a:no: fa:la:doma:kilo: basian aumbo:, eyo: Gode halaido:le a:ma: gadio: alan a:no: kalaba fa:la:doma:ki walama:ib. ¹⁶ Ene wi nowo: ene fe o:lia:, helebeso:g sambo ko:lo: a:ma: wa:l amio:lo: a:la:sa:sa:lo:,

MISA: KALUWA: MISA:YO: E, A:LA:TA:GA:

KALU ALANA: ALANO: E.

¹⁷ A:la:ta:ga: niyo: ba:ba: amio:, ma:mul kalu nowo: of a:na kagafo:liki, o:ba: ko:lo: akin amilo: ha:lelia: sia:lab o:mo: tambo halale sa:lakiyo: a:la:sio:, “Gio: Godeya:lo: ma:n alando: ma:no: a:namio: kegenema:ni mena. ¹⁸ Gio: misa: kaluwa: howo:lo:, da:la:di bo:fo:lowan kaluwo:lo:, halaido: kaluwo:lo:, ho:s a:no:lo:, kalu ho:s wa:l amilo: asita:ga:lo: ha:nab a:no:lo:, kalu wilo: a:lab o:lia: wilo:malo:lo:, madali nanogdo: dian kalu o:lia:, kalu ga:lilo: a:lab a:no:lo:, henfelo: kaluka:isale i a:ma: howo: tambo ma:ni mena.” Ma:mul kaluwa:yo: a:la:sio:.

¹⁹ A:ma: fa:s amio: ne ba:ba:yo:, no: mogago:wo:, a:la:ta:ga: henfelo: wema: misa: kalu iyo:,

---

19:15: Song 2.9, Kala 1.16, 14.20 ‡ **19:15:** Helebesi sambo ko:lo: mego:f amilo: fa:la:dowo: a:no:, Ya:suwa: ene to ko:lo: bale sio:. Kalaba 2.16 a:na bo:ba. **19:16:** Kala 17.14 **19:17:** Ese 39.17-20

a:la:ta:ga: ini ame kaluwo: tambo kegea:sa:ga:, kalu ho:s wa:l amilo: sab a:no:lia: ene ame kalu o:lia: babuma:niki kegeo:. ²⁰ Ko:sega iyo: bubakiyo:, no: mogago: a:no:lia: madalilo: dinali sa:lan kalu o:lia: a:no: ta:lia:sa:ga:, a:la:yo: mela:no:wo: o:lab a:naka, u wanalo: hudakilo: wa:sowala:lab de hen a:na to:lolo:. Tamin amio: kaluka:isale nolo: no: moga:go:wa: ele ba:ba:no:wo: dia:ga:, e misido: momado: a:no: wabulu sa:la:sen ko:lo:, iliyo: dikidakiyo:, madalilo: dinali sa:lan kalu eyo:, no: mogago: a:ma: wiya ilikiyo:, molo ha:na:no: nolo: a:na dimido:. ²¹ A:la:ta:ga: kalu ho:s wa:l amilo: sen a:ma: mego:f amilo: helebesi sambo miyo: a:ma:yo: no mogago:wa: ame kalu a:no: tambo yasala: ko:lo:, o:ba: i a:no: tambo ya:ga:, ame kaluwa: howo: besagali mo:no:.

20

Dona daosen a:namio: Sa:da:na:yo: ta:li sab

¹ A:la:ta:ga: niyo: ho:le ba:ba: amio:, ma:mul kalu nowo: Hebene halona a:la:ta:ga: tindabiki ba:ba:. Hen alu alan gululia: tiane dondo:ma a:no: ko:lo: bo:fo:mela:no:wo:, halaido:wo: e amio: dowo: ko:lo:, e dagi amio: sa:ni alano: dia:mio:. ²⁻³ Eyo: sowa: mogago: a:no: halale ta:lia:sa:ga: sa:niya: melealifa:. Sowa: mogago: a:no: taminde amio: elen, a:ma: wiyo: Sa:da:na:, a:la:ta:ga: wi nowo: “Sada:dan Kalu.” Henfelo: kaluka:isaleyo: wa:kabiyo: mo:dikilima:kiyo:, e mela:sa:ga:, hen alu dondo:ma a:na talulia:ga: to:lolo: ko:lo:, e

---

19:20: Kala 13.12-17, 20.10   **20:1:** Kala 9.1   **20:2-3:** Mo:mo: 3.1, Kala 12.9

donayo: daosen a:la:fo: a:no: a:na mesea:ki, uludu alifa: Dona daosen a:no: kedetalikiyo:, Sa:da:na: e ho:lenu: abolda:su doma:kiyo:, a:silialifa:ib.

⁴ Misa: kalulo: mesa:no: fofodo: nolo: niyo: ba:ba: amio:, kaluka:isalelo: mo:walilima:no: halaido:lo: di kalu a:no: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: wa:l a:na sena ba:ba: A:la:ta:ga: kaluka:isale nolo: tamin amio: no: mogago: o:lia:, ene misido: momado: a:no:lia:yo: mo:wabulu sa:la:len. Ili wo:lokan amio:lo:, a:la:ta:ga: dagi amio:lo: no: mogago:wa: wi sa:sa:lo:wo: mo:di. Iliyo: Godeya: towo: ta:li siliki, Ya:su amilo: tilidabu a:no: kalaba wida:len amio:, nolba:yo: iyo: kola:fo gegedela:sa:ga: sana sowo: ko:lo:, niyo: i a:ma: mamayo: a:na ba:ba: A:la:go:ko:lo: mama i a:no: mela:no:wo: a:dia:sa:ga:yo:, dona daosen imilig nowo: Keliso o:lia: misa: siliki bo:fo:mela:ib.

⁵⁻⁶ Gode elo: kaluka:isale taminde amilo: a:ma:la: dasi alifa: a:no: i we ko:lo:, iyo: sagale alitaki, malilo: ta:fo:. Soma:no: andeb a:ma: halaido:wa:yo: iyo: mo:mogaima:ib. Iyo: Gode o:lia: Keliso o:lia:ma: bobalo: so:mea:sen kalu dowaki, dona daosen imilig no amio: Keliso o:lia: misa: siliki bo:fo:mela:ib. Dona daosen a:no: edalikiyo:, sowo: kaluka:isale nolo: tambo a:naka dasilia:ib.

Sa:da:na:yo: de hena to:lo alifa:

⁷ Dona daosen a:no: edalikiyo:, Sa:da:na:yo: dibolo amilo: to:lofo:len a:no: sili alifa:ib.

⁸ Eyo: henfelo: kaluka:isaleyo: dikidakiyo:, henfelo: amilo: so:lo: ko:li ko:lilo: kuan fa:la:da:in a:namilo: kandayo: a:no: ene ame kalu doma:ki,

20:4: Dan 7.9,22,27, 1Kol 6.2, Kala 13.17

20:5-6: Kala 1.6

20:8: Ese 38.2,9,15-16

kegene alifa:ib. So:lo: a:ma: wiyo: nowo: Gog, nowo: Megog a:la:ta:ga: ene ame kaluka:isale ko:lo: agelo:wo: sa:yo: o:ngo: doma:ib. ⁹ Gis kaluka:isale iyo: kegenelia:ga: yakiyo:, tilidabu kaluka:isale i o:lia: Godeya: enedo: asula:sen amisa:n a:no:lia:yo: banagalia:fa:ib. Ko:sega Hebene halona a:la:ta:ga:yo: deyo: halaido: tinda:ga: i a:no: deya: ma:ib. ¹⁰ A:la:galikiyo: ilo: dikido: kalu Sa:da:na: e, u wanalo: hudakilo: wa:sowala:lab de hen a:na melea:ki, Gode eyo: talulia:ga: a:na to:lolo:. Tamin amio: no: mogago: o:lia: madalilo: dinali sa:lan kalu o:lia:yo: a:na to:lolo: ko:lo:, iyo: tambo a:na ilikiyo:, nagalo:wo: mada halaido: ba:daki, ho:lenowo:lo: nuluwo:lo: a:naka dofo:mela:no: mela:ib.

Gode eyo: sowo: kaluka:isaleyo: mo:walilima:ib

¹¹ A:la:ta:ga: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: ho:lo: alan nowo: niyo: ba:ba: amio:, kalu nowo: a:na sena ba:ba:. A:la:gabikiyo: henfelo: o:lia: akin o:lia:yo: elo: elen a:no: ta:taki, tambo kelege dowo: ko:lo: wa:kabiyo: mo:ba:ba:. ¹² Sowu: kaluka:isaleyo:, wilo:wo:lo:, wilo:malo:lo: tambo, misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:ma: milifa kagafo:lana ba:ba:. Sowu: kaluka:isale ililo: man dimida:len a:no: bugo: nol amio: sa:sa:lifa: ko:lo:, bugo: nol a:no: kolaefo:labiki, mela:no: bugo: a:no:lo: a:na fagelia:ga: difa:. A:la:fo:ko:lo: bugo: amilo: sa:sa:lifa: a:no: ba:da:liki, iyo: a:na mo:walilab. ¹³ Sowu: kalu i a:no:, so:lu ho:n amilo:

20:9: 2Kin 1.10   **20:10:** Song 11.6, Kala 19.20, 21.8   **20:12:** Dan 7.9-10, Madi 25.31-46, Ilig 17.31, 2Kol 5.10, Kala 13.8
20:13: Lom 2.6, 1Bid 1.17, Kala 2.23, 22.12

sen o:lia:, daido: hen amilo: sen o:lia:, dane ane hen a:namilo: sen o:lia:yo: tambo ya:sia:sa:ga: sen ko:lo:, inido: dimido: man a:na ilikiyo:, ina:li ina:li a:la:mo:walilo:. ¹⁴ A:la:ta:ga:yo: sowan man o:lia:, dane ane hen a:no:lia:yo: delo: wa:sowala:lab hen a:na to:lolo:. De hen a:no: soma:no: andebo: o:m. ¹⁵ A:la:ta:ga: kaluka:isale abeyo: ene wiyo: mela:no: bugo: amio: mo:sa:sa:li alifa: a:no:, kaluka:isale a:no: delo: wa:sowala:lab hen a:na to:lolo:.

21

Henfelo: o:lia: akin o:lia: ho:giyo: ba:ba:

¹ A:la:ta:ga: niyo: ho:le ba:ba: amio:, henfelo: ho:gi o:lia: akin ho:gi o:lia:yo: ba:ba:. Mo:wo: henfelo: o:lia: akin o:lia: tamin amilo: elen a:no: kelege dowo:. A:la:ta:ga: so:lu ho:no:lo: aundo:ma dowo:. ² Niyo: ba:ba: amio:, amisa:n malilo:wo: Hebene Godelo:wa a:la:ta:ga: tindabiki ba:ba:. Ya:lusalem amisa:n ho:gi a:no: ga ko:lo: nafale momadelia:ga:lo: inbo:lo: tili alifa:nikilo: dimidali o:ngo: mio:. ³ A:la:ta:ga: to nolo: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:na a:la:ta:ga: halale sa:lakiyo: a:la:sio:, “O:go: Godelo: dowas:en hen a:no: kaluka:isale o:lia: dowab. Godeyo: i o:lia: ua siliki, kaluka:isale i a:no: eno:le doma:ib. Hendele, Gode eneno: i o:lia: dowaliki, Godeyo: ilino:le doma:ib. ⁴ Gode eyo: ililo: hida:yo: dia:len a:no: dilalikiyo:, ili si ho:n ya:lenu: elema:ib. Iyo: wa:kabiyo: mo:soma:ib, mo:kele asuluma:ib, mo:ya:lima:ib,

---

21:1: Ais 65.17, 2Bid 3.13   **21:2:** Ais 52.1, 61.10, Hibu 11.16, 12.22, Kala 3.12   **21:3:** Wkp 26.11-12, Ese 37.27, Sek 2.10, 2Kol 6.16   **21:4:** Ais 35.10, 65.19, Kala 7.17

a:la:ta:ga: nagalo:wo: mo:dia:ib. Man mo:lulo: elen a:no: o:ma ane ko:m.” ⁵ A:la:ta:ga: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: amilo: sab a:ma: sa:lakiyo:, “Bo:ba! Niyo: o:go: kelego:wo: tambo ho:gi a:ta:to:l.” A:la:ta:ga: e sa:lakiyo:, “To nilo: gemo:lo: sio: a:no: mada hendele tilida:ba:no: dowo: ko:lo:, giyo: sa:sa:lima” a:la:sio:. ⁶ A:la:ta:ga: eyo: nemo:wo: a:la:sa:labe, “Kelego: tambowo: fa:la:do alifa: ko:m. Tamindeyo: ne, a:la:ta:ga: tifo: ne. Mo:mo:do:wo:lo: ne, a:la:ta:ga: elema:no:wo:lo: ne. Niyo: mela:no:lo: dimia:sen ho:n si a:no: kaluka:isale ho:ndo: maiyab i o:mo: maiya:ki madali dimia:no:. ⁷ Kaluka:isale abeyo: tilidabuwo: halale ta:lisa:ga:lo: tiniab o:mo:wo:, nilo: dinali sio: a:no: tambo imo: dimia:no:. Ne Gode ilino:le doma:no: a:ta:ta:ga:, iyo:lo: ni so:wale doma:ib. ⁸ Ko:sega kaluka:isale abeyo: tagilaki halaido:lo: mo:kagaya:sen a:no:lia:, mo:tilidabu kaluka:isaleyo:lo:, asulo:wo: mogago:lelo: dowabo:, kaluka:isalelo: sana sowa:labo:, uwo:lo: dia:labo:, fofalo: dimida:labo:, madali godelo: wabulu sa:la:labo: a:la:ta:ga: madalilo: dikida:labo:, niyo: i a:no: tambo falasilaki, u wanalo: hudo:lo: wa:sowala:lab de hen a:na to:loma:no:. We soma:no: andebo: o:m.”

Ya:lusalem amisa:no: ho:gi ba:ba:

⁹ Ma:mula: kalu dom a:la:fo: fafo amilo: hida:yo: alan dom a:la:fo:lo: ta:li sa:sen us a:namio:, imilig nowo: nelo:wa ya:ga: a:la:sio:, “Sibi inso:wa: ga dia:no: a:no: niyo: gemo: walama:nigo:l

---

21:5: 2Kol 5.17   **21:6:** Ais 55.1, Jer 2.13, Yo:n 7.37, Kala 1.8,17, 22.17   **21:7:** 2Sam 7.14, 1Sto 17.13, Song 89.26-27   **21:8:** Madi 25.41, Kala 20.15, 22.15

ko:lo: ba:ba:ni mena.” ¹⁰ A:la:sa:la:sa:ga:yo: ne Mama iliki ho:le ba:da:len amio:, ma:mul kaluwa:yo: ne tililia:ga: misio: alan iwo:lo: a:na kagayo:. Eyo: Ya:lusalem amisa:n malilo: a:no: Hebene Godelo:wa a:la:ta:ga:lo: tindab a:no: nemo: bo:ba:ki wido:. ¹¹ Godeya: ene ho:len malilo: fo:fo:lesodo: a:no:, amisa:n a:na a:la:ta:ga: ho:lelia:ga: dia:takiyo:, ho: a:no: mada ko:li, u nafale ko:lo: fo:fo:lesodo:wo: o:ngo: fa:la:dowo:. ¹² Amisa:n a:namilo: ilif tolo:wo: iwalu fa:la: ane ko:lo: togo: kugula:fo: gulu. A:la:ta:ga: ma:mula: kalu kugula:fo: a:no: tog gulu anib a:na imilida:la: bo:fo:melea:ki ta:fela:i ane. Isolael so:lo: kugula:fo: a:ma: wiyo: toga: meya sa:sa:li alifelo:. ¹³ Ilif tolo: amio:, ofdo: yan doba:da:yo: togo: otalen ko:lo: gulu. A:la:ta:ga: ofdo: tinan doba:da:yo:lo: togo: otalen ko:lo: gulu. O:fo:f nodo amio:, togo: otalen nowo: a:na gulu, a:la:ta:ga: o:fo:f nodo amio:lo:, togo: otalen gulu. ¹⁴ Amisa:n a:ma: ilif tolo: a:no: uwa: dimido: ko:lo: ilifa: mo:wo: halalema:ki, u alan badio: kugula:fo:wo: a:na ta:fela:i ha:nakiyo:, ilifo: a:ma: wa:la: tola:i ane. U alan a:namio:, Sibi inso:wa:lo: iliga:felo: kalu kugula:fo: a:ma: wiyo: a:na sa:sa:li alifelo:.

¹⁵ Ma:mul kalu nemo:lo: tolo: sa:la:len a:ma:yo: amisa:n o:lia: ilif tolo: a:no:lia:, tog o:lia:yo: da:fema:niki, ibu go:l amilo: dimido: a:no: ta:lisen.

¹⁶ Amisa:n a:no: kuan fa:la:da:in elen ko:lo:, da:feyo: a:ma:lo:wo: osolobo:lo: andolobo:lo:, imilo: elena ba:ba:. Ma:mul kaluwa:yo: ene ibu go:l amilo: dimido: a:ma: da:feyo: amio:,

---

21:10: Ese 40.2   **21:11:** Ais 60.1-2,19   **21:12:** Ese 48.30-35
21:15: Ese 40.3, Kala 11.1

osolobo:lo: andolobo:lo: agelo: a:no: 12,000 stadia* fa:la:dowo:. ¹⁷ Ilif alolodo: tolo: a:no: ko:lo: elo: da:feyo: agelo:wo: 144 kubit† a:la:fo: fa:la:dowo:. Ma:mul kaluwa:yo: agelakiyo:, nili henfelo: kaluwa:lo: agelan au ka agelo:. ¹⁸ Amisa:na ilif tolo: a:no: u nafale yasba a:ma: tolo:. A:la:ta:ga: amisa:n a:no: go:la: dimida:i ane ko:lo:, go:lde a:no: ho:n go:go:do:le o:ngo: dowo:. ¹⁹ Ilif tolo: a:ma: mo: amio: mole alana:lo: kililia:sen u nafale ko:li ko:lilo: a:ma: momadaki, wa:la dila:i ane. U agel a:no: yasba, u andebo: safaya, u asolo: aget, u fa:la:lanelo: emelal. ²⁰ U biyo: sadonikis, U do:go:feyo: konilian, u domo: kilisolait, u owo: belil, u agado:wo: tobas, u do: a:no: kilisobeles, u keleno: haiasen, a:la:ta:ga: u kuguwo: ametis. ²¹ Tog ifa: kugula:fo: a:no: u nowo: biki o:ngo:ma: dimido:. Tog imilise nowo: u alan imilise noma: ka dimidali ta:liki, a:la:i ane. A:la:ta:ga: tog alan kalulo: ha:na:seno: go:lde a:ma: ka fela:i ane ko:lo:, ho:n go:go:do:le o:ngo: dowo:.

²² A:la:go:ko:lo: amisa:n a:namio: niyo: Godeya: malilo: ayo: mo:ba:ba:. Mo:wo: alan Gode ha:laido:le o:lia: Sibi inso: o:lia:yo: a:na elen ko:lo:, a:la:yo: gulugulula:sen a dowo:. ²³ Amisa:n us a:namio: Godeya: ho:len fo:fo:lesodo: a:ma:yo: ho:wo: dimiakiyo:, Sibi inso:wo: nafa do:ifa:yo: o:ngo: ka dowo: ko:lo:, amisa:n us a:namio: of o:lia: ele o:lia:ma: nanogo: aundo:ma dowo:.

---

* **21:16:** "Stadia" a:la:do: sa:lab to a:no: inido: da:fema:no: a:no: ko:lo: sio:. Nili da:feab amilo: 2,200 kilomita fa:la:dowo:. † **21:17:** Da:feyo: we, 66 mitayo: o:m. **21:18:** Ais 54.11-12 **21:23:** Ais 60.19-20, Kala 22.5

²⁴ Henfelo: kaluka:isaleyo: tambo amisa:n amilo: ho:len us a:na ha:na:mela:ib. A:la:ta:ga: Godeyo: wabudakiyo:, henfelo: wema: misa: kalu iliyo: nafale momadeliaki, kelego: nafale ililo: a:no: amisa:n us a:na dia: tima:ib. ²⁵ Amisa:n a:namio: sololiyo: aundo:ma doma:ib ko:lo:, ho:len imilig noamio: togo: mada mo:asifa:ib. ²⁶ A:la:ta:ga: Godeyo: wabudakiyo:, henfelo: kaluka:isale iyo: nafale momadeliaki, kelego: nafale ililo: a:no: amisa:n us a:na dia: tima:ib. ²⁷ Kelego: mogago: imilise nowo: amisa:n us amio: mo:tima:ib. A:la:ta:ga: kaluka:isaleyo: man mogago:lolo: dimida:len o:lia: dikili sa:la:len kalu o:lia:yo: amisa:n a:namio: mo:tina:ib. Ko:sega kaluka:isale ili wiyo: Sibi inso:wa: mela:no: bugo: amilo: sa:sa:li alifa: da:lab a:ma: ka tina:ib.

22

Mela:no: ho:n

¹ A:la:ta:ga: ma:mul kalu a:ma:yo: mela:no: ho:no: nemo: widabiki ba:ba: amio:, ho:n a:no: go:go:do:le ko:lo:, Gode o:lia: Sibi inso: o:lia:ma: misa: kalulo: mesa:no: fofodo:lo: a:na a:la:ta:ga: handalowabi ba:ba:. ² Ho:n a:no: ha:nakiyo:, amisa:na: tog alan ha:na:sen us a:na ane. Ho:n anib amio:, mela:no:lo: dimia:sen i a:no: nowo: nodowa, nowo: nodowa, a:la:fo:lab. I a:no: dona imilig us a:namio: fowo: ho:len kugula:fo: a:nami hedaki, ele tambo amio: heda:lab. A:la:ta:ga:

21:24: Ais 60.3,5   **21:25:** Ais 60.11   **21:27:** Ais 52.1, Ese 44.9, 1Kol 6.9-10   **22:1:** Ese 47.1   **22:2:** Mo:mo: 2.9, Ese 47.12, Joel 3.18, Sek 14.8

i fo:s a:ma:yo: henfelo: kaluka:isaleyo: falele alifelema:no: ta:fo:. ³ A:la:ta:ga: kelego: Godeya:lo: mogailakilo: gadi sio: a:no: amisa:n us a:namio: mo:doma:ib. Gode o:lia: Sibi inso: o:lia:ma: misa: kalulo: mesa:no: fofodo: a:no: amisa:n us a:na dowaki, ene nanogdo: dian kaluka:isale i a:ma:yo: e ko:lo: dulugu sa:la:mela:ib. ⁴ Iliyo: Godeyo: misio: ba:dakiyo:, ene wiyo: ili wo:lokana sa:sa:li alifa:ib. ⁵ A:la:ta:ga: a:namio: nuluwo: aundo:ma dowaki, of o:lia: nafa o:lia:ma: ho:wo: nanogo: aundo:ma doma:ib. Mo:wo: Gode Alan E ho:lenko: dofo:mela:ib. A:la:ta:ga: iyo: misa: kalu dowaki mela:no: mela:ib.

⁶ A:la:fo:ko:lo: ma:mul kalu eyo: nemo: sa:lakiyo:, “To we mada hendele tilida:ba:no: dowo: ko:lo:lab. Mo:wo: Gode Alan eyo: ene Mamayo: enedo: dinali sa:lan kalumo:wo: dimia:sen ko:lo:, Gode imilise eka ene ma:mul kaluwo: iliga:taki, kelego: ko:na:malo: fa:la:doma:nigab a:no: ko:lo: ene nanogdo: dian kaluka:isalemo: walama:ki iliga:fo:.”

Ya:suwo: mia:nigab

⁷ Ya:suwa: sa:lakiyo:, “Dabuma. Ne ko:na:ma mia:nigo:l. Kaluka:isale dinali sa:lan kaluwa:lo: to bugo: wema: usamilo: sa:sa:lo:lo: kudu ha:na:lab a:no:, gio: sagale alifa:ib” a:la:sio:.

⁸ Ne Yo:n. To we sa:labikiyo: ni dabu, a:la:ta:ga: kelego: we widabikilo: ba:ba:yo: ne. Niyo: towo: da:daki, kelego: a:no: ba:da:sa:ga:yo:, ma:mul kalu kelego: nemo:lo: wida:len a:no:, niyo: e ko:lo:

22:4: Madi 5.8, Kala 3.12
21.23,25

22:6: Kala 1.1

22:5: Dan 7.18,27, Kala 5.10, 20.6,
22:7: Kala 1.3 **22:8:** Kala 19.10

wabuluma:no: a:la:liki, e gido:fo: anib a:na gu-lalu asi. ⁹ Ko:sega ma:mul kaluwa:yo: nemo: sa:lakiyo:, “Giyo: a:la:bo: dimida:so:bo. Godeya: ene nanogdo: dian kalu nowo: ne. Ge o:lia: dinali sa:lan kalu gao nol o:lia:, a:la:ta:ga: bugo: wema: usamilo: to sa:sa:lo:lo: kudu ha:na:lab kaluka:isale a:no:lia:yo:, nio: tambo Godeya: ene nanogdo: dian kaluwo: dowo: ko:lo:, giyo: Godeko: wabuluma!”

¹⁰ A:la:ta:ga: ma:mul kaluwa:yo: nemo: a:sa:lakiyo:, “Bugu: wenamilo: dinali sio: to a:no:, giyo: wo:no:lebo: dia: ta:so:bo. Mo:wo: kelego: ko:li ko:lilo: fa:la:doma:no: a:no: ko:na:ma dowab.

¹¹ Kalu abeyo: man mogago:lolo: dimida:lab a:no:, e mogago:le ko: dimidama:ki ta:ta:bi. Kalu abeyo: asulo:wo: mogago:lolo: dowab a:no:, e mogago:le a:no:ko: dimida:mela:ib. A:la:ta:ga: kalu abeyo: man digalo:lolo: dimida:lab a:no:, e digalo:le a:no:ko: dimida:mela:ib. Kalu abeyo: malilo:lo: dowab a:no:, e malilo:le a:no:ko: dofo:mela:ib.”

¹² A:la:ta:ga: Ya:su eyo: a:la:sio:, “Dabuma! Ne ko:na:ma mia:nigo:l. Ne yakiyo:, gimo:wo: wa:lo: dimiakiyo:, kaluka:isale inido: man dimida:len aumbo:, niyo: wa:lo: ina:lile dimia:no:. ¹³ Tamindeyo: ne, a:la:ta:ga: tifo:lo: ne. Mo:mo:do:wo:lo: ne, a:la:ta:ga: elema:no:wo:lo: ne.”

¹⁴ Kaluka:isale helebeso:gdo: to:go:do: a:no: niyo: gio: sagale alifa:no:. Gio: amisa:n amilo: tog alan us a:na tina:sa:ga:, mela:no:lo: dimia:sen

---

22:11: Dan 12.10   **22:12:** Ais 40.10, Jer 17.10, Kala 2.23

22:13: Ais 44.6, Kala 1.8,17, 21.6   **22:14:** Mo:mo: 2.9, 3.22

i fo a:no: o:li ka tula:sa:ga: ma:ib. ¹⁵ Kalu fo-falo: dimida:labo:, uwo:lo: dia:labo:, kalulo: sana sowa:labo:, madali godelo: wabulu sa:la:labo:, madali dikili sa:lakilo: man a:no:lo: asula:sa:ga:lo: kudu ha:na:lab i a:no:lo: tambo gasayo: o:ngo: dowo: ko:lo:, iyo: amisa:n us a:namio: mo:tinaki, ha:la:ya mesa:ib.

¹⁶ “Ne Ya:su, niyo: to we sa:s kaluka:isale gimo: sama:ki, ninin ma:mul kaluwo: gilo:wa iliga:fo: Ne Da:ibida: eso:lo:wa a:la:ta:ga:lo: fa:la:dowo:wo: ne. A:la:ta:ga: ne Belemu kea:folo:wo: ne.”

¹⁷ Godeya: Mama o:lia: Sibi inso:wa: ene ga o:lia:ma: sa:lakiyo:, “Mena!” Kaluka:isale abeyo: to welo: tilida:dab a:ma:yo:lo:, “Mena!” a:la:sama. Kaluka:isale abeyo: ho:n maiyo:lo: dowab gio: mena. Kaluka:isale abeyo: mela:no: ho:ndo: asu-lab gio: madali dima.

¹⁸ Kaluka:isale dinali sio: to welo: dabu a:no:, niyo: hagugo: to we gimo:wo: a:la:so:lo:l, “Kaluka:isale abeyo: to wenamio: to nowo: wa:l amio: a:balitalega, hida:yo: bugo: wema:lo: wala sio: a:no: Gode eyo: emo: dima:ki ta:fa:ib.

¹⁹ Kaluka:isale abeyo: to wenamilo: sio: a:no: nolo: dilalega, Gode eyo: mela:no: i fo emo:lo: dimia:no: dowo: a:no: a:ma:la: asulia:ib.” A:la:ta:ga: Gode eyo: kaluka:isale i a:no: amisa:n malilo: us a:namio: mo:timana:ki ka:ma:ib.

²⁰ Kalu to we hendeleka: a:la:likilo: kalab amilo: wida:len a:ma: sa:lakiyo:, “A: ne ko:na:ma mia:nigo:l.”

22:16: Nam 24.17, Ais 11.1,10, Lom 1.3, Kala 2.28, 5.5   **22:17:** Ais 55.1, Kala 21.6   **22:18:** Lo 4.2, 12.32   **22:20:** Madi 24.30-31, 1Kol 16.22

Hendele! Ya:su Alan ge mena. ²¹ Ya:su Alana:
ene kanulan man a:no: Godeya: ene kaluka:isale
gi o:lia: dowa:biyo:. Hendeleyo: o:m.

**Godeya: To Nafayo: We
The New Testament, Genesis, and Ruth in the Kaluli
language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Kaluli long
Niugini**

copyright © 1998-2022 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Kaluli

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2024-02-28

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Feb 2024 from source files dated 28 Feb 2024

b1d455ca-c4bb-5822-b79f-8fad97c5b77